

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Reet Kasik

EESTI KEELE TULETUSÕPETUS

I

TARTU 1979

11
A-2076

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
Eesti keele kateeder

Reet Kasik

EESTI KEELE TULETUSÕPETUS

I

SUBSTANTIIVITULETUS

Õppevahend eesti filoloogia ja žurnalistika-
osakonna üliõpilastele

TARTU 1979

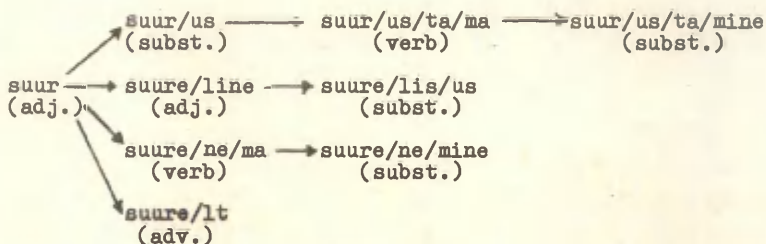
Kinnitatud filoloogiateaduskonna
nõukogus 20. novembril 1978

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
N

© Tartu Riiklik Ülikool, 1979

1. SÕNA STRUKTUUR

Iga sõna võib keeles jagada väiksemateks osadeks - morfeemideks. Morfeemid on väikseimad tähenduslikud üksused keeles. Morfeeme on võimalik edasi jaotada foneemideks. Morfeemid jagunevad juurmorfeemideks ja afiksiteks. Juurmorfeemid kannavad sõna põhitähendust, nad võivad esineda üksi või koos teiste morfeemidega. Juur on obligatoorne osa sõnast, ei ole ühtki sõna ilma juureta. Võime tõttu iseseisvalt sõnana esineda nimetatakse juurmorfeeme ka sidumata morfeemideks. Afiksidsid on seotud morfeemid. Nad ei saa esineda üksi, vaid ikka mingi sõna koosseisus. Seotud morfeemid on derivatsioonimorfeemid ja kõik grammatilised morfeemid. Derivatsioonimorfeemid e. tuletusliited modifitseerivad sõna tähendust, annavad juurmorfeemile mingi lisatähenduse ja nende abil moodustatakse uusi sõnu. Tuletusliide määrab ära ka sõnaliigi.

Juurmorfeeme ja tuletusliiteid nimetatakse leksikaalseteks morfeemideks, nad kujundavad sõna leksikaalse tähenduse.

Grammatilistel morfeemidel on grammatiline tähendus. Nad väljendavad morfoloogilisi kategooriaid ega muuda sõna leksikaalset tähendust. Määrates ära sõna vormi, näitavad nad sõnadevahelisi grammatilisi seoseid väljendis. Grammatilised morfeemid jagunevad tunnusteks ja lõppudeks. Käänd-

sõnade puhul väljendatakse tunnuse abil arvukategoriat (mitmuse tunnused), verbide puhul aega, kõneviisi, tegumoodi, infiniitseid vorme. Muutelõppudega moodustatakse üksikuid muutevorme. Nad jagunevad käändelõppudeks ja pöördelõppudeks.

Sõna osa, millest grammatilised morfeemid on eraldatud, nimetatakse tüveks. Tüvi kannab sõna leksikaalset tähendust. Tüvi võib olla 1) lihttüvi, kui ta koosneb ainult juurest (mäe/le), või tuletatud tüvi, kui juurele liitub tuletusliiteid (määstiku/le). Tüvesid võib liigitada muudelgi alustel. Tüvi võib olla 2) tugeva- või nõrgaastmeline (õppi/ma, õpi/n), 3) nimetavaline või omastavaline (aken/de/l, akna/le), 4) vokaal- või konsonanttüvi (laula/n, laul/dud).

Nagu näeme, ei esine juur alati ühesugusena, vaid võib varieeruda, nii et võime kõnelda enamasti juure variantidest. Sama kehtib ka teiste morfeemide kohta. Morfeem ei ole mitte konkreetse sõna konkreetne osa, vaid teatud abstraktsioon. Konkreetsetes sõnavormis esinevad morfeemi variandid, mida nimetatakse allomorfadeks. Nii on näiteks lihtmineviku morfeemil neli allomorfi: luge/si/n, luge/g, näg/i, laul/is. Samuti sõnavormide tege/ma, tee/n, tei/nud, teh/tud puhul on tegemist ühe ja sama leksikaalse morfeemiga, millel erinevate afiksrite eel on erinevad allomorfid. Ka liidetel võib olla mitu varianti. Näiteks faktitiivverbe tuletav liide võib esineda kujul -ta- või -da-. Liite variandi tingib liitele eelnev tüvi: võre/ta/ma, aga peegel/da/ma. Sagedamini on vastupidi, enamik liiteid tingib tüve variandi: loe/ng, aga luge/mine.

Kui sõnas on kaks või rohkem juurmorfeemi, siis on tegemist l i i t s õ n a g a: lumi + valge → lumivalge. Liitsõna kõik juured võivad siduda endaga liiteid: (sead(ma) + us) + (and(ma) + lik) → seadusandlik.

Tuleb eristada sama juure tuletisi ja ühe ning sama sõna eri muutevorme. Sõna muutmiseks e. fleksiooniks nimetame sõna grammatilise vormi muutmist, s.t. muutelõppude ja tunnuste vahetumist ühe ja sama sõnatüve puhul. Sõnatuletuseks e. derivatsiooniks nimetame aga sõnatüve muutmist, su-

fiksiste lisamist sõnatüvele või nende vahetumist. Derivatsioonil puhul muutub alati mõnevõrra sõna leksikaalne tähendus. Alati pole vahe fleksiooni ja derivatsiooni vahel väga selge. Näiteks eesti keeles on kuni 1950. aastateni olnud eri seisukohtadel, kas -mine (kirjutamine, arenemine) on liide või tegevusnime tunnus. Praegu peetakse seda üksmeelselt liiteks. Teiselt poolt on mõnevõrra ähmase ka piir liitega sõnade ja liitsõnade vahel, eriti on vaidluse all olnud kond-liide.

Sõnavormi võib analüüsida kahel viisil. Morfoloogiline analüüs on suunatud sellele, et teha kindlaks lõplikud moodustajad, millest sõnavorm koosneb.

mäestikkudes

mäe stikku de s (juur + liide + mitmuse tunnus + seesütleva käände lõpp)

õpetasime

õpe ta si me (juur + liide + lihtmineviku tunnus + mitmuse l. pöörde lõpp)

käsitleteti

käsi t(a) le t i (juur + liide + liide + umbisikulise tm. tunnus + lihtmineviku tunnus)

Sõnamoodustuse seisukohalt on oluline vahetute moodustajate analüüs, mis annab vastuse küsimusele, kuidas antud sõna on moodustatud.

mäestikkudes

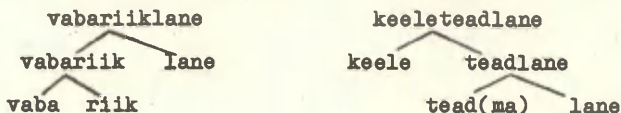
mäestikkude s

mäestikku de

mäe stikku

Võrreldagu näiteks sõnade vabariiklane ja keeleteadlane analüüsi. Morfoloogiliselt struktuurilt on need sõnad sar-

nased (juur + juur + liide), vahetute moodustajate analüüs näitab, et moodustamise struktuur on erinev:

2. SÕNATULETUS EHK DERIVATSIOON

Sõnade konstrueerimist olemasolevate elementide baasil nimetame sõnamoodustuseks. Sõnamoodustus jaguneb sõnatuletuseks ja sõnade liitmiseks. Sõnatuletuseks nimetatakse uute sõnade moodustamist olemasolevatest tüvedest tuletusliidete abil. Sel teel saadud uut sõna nimetame tuletiseks. Erinevates keeltes tuntakse kolme liiki tuletusliiteid. Need on prefiksids, infiksids ja sufiksids ehk ees-, sise- ja järelliited. Eesti keeles infiksids ei esine. Prefiksidsite kohta on erinevaid arvamusi. Mõned lingvistids näevad prefiksidsit sõnaosades umb-, eba-, mitte- (umbisikuline, ebaõiglus, mitterahuldav). Sufiksids on eesti keeles rohkesti.

2.1. Tuletise struktuur. Tuletussufiks võib liituda:

- 1) juurele (juur + sufiks): mäe/stik, uju/la, õpe/ta/ma;
- 2) grammatilisele tunnusele (juur + tunnus + sufiks):
 - a) i-mitmuse tunnusele: jal/u/ta/ma, põlv/i/li, aj/u/ti;
 - b) ma-infinitiivi tunnusele: arva/m/us, veendu/m/us;
 - c) y-partitsiibi tunnusele: meeldi/y/us, ole/y/ik;
 - d) tav-partitsiibi tunnusele: arva/tava/sti, kuul/day/us;
 - e) nud-partitsiibi tunnusele: väsi/nu/lt;
 - f) tud-partitsiibi tunnusele: löö/du/lt, hari/t/us,
loo/d/us;
 - g) umbisikulise tegumoe infinitiivi tunnustele: kujutel/da/ma/tu, võrrel/da/ma/tu;
- 3) teisele sufiksile (juur + sufiks + ... + sufiks):
rõõm + us + sti → rõõmsasti

kange + lane + lik + us → kangelaslikkus
julge + us + ta + mine → julgustamine;

4) liitsõnale (juur + juur + sufiks):

põhimõte + line → põhimõtteline
järk-järgult + line → järkjärguline

5) sõnaühendile (juur + juur + sufiks):

pesu pesema + mine → pesupesemine
valu tundma + lik → valutundlik
tähele panema + tu → tähelepanematu

Sõnatuletusest saame rääkida siis, kui kahe sõna - lähtesõna ja tuletise - vahel on nii struktuurne kui semantiline vastavus. Ainult struktuursest vastavusest, s. t. sama häälikulise kujuga tüvest ei piisa: näiteks sõnad jääma ja jäätis ei ole tähenduslikult seotud, jäätis ei ole tuletatud jääma-verbist, kuigi juur on mõlemas sõnas jää-. Ka ainult semantilisest seosest ei piisa, näiteks ei saa pida tuletuslikult seotuks sõnu kirves ja raiuma või arst - ravim - meditsiin. Semantiliselt kuuluvad need sõnad kokku, aga nad on moodustatud erinevatest tüvedest. Tuletise ja tuletusaluse tüve vahel peab olema nii tähenduslik kui ka formaalne seos.

2.2. Liidete produktiivsus ja aktiivsus. Sõnatuletussüsteem ei ole keeles olemasolevate tuletiste muutumatu kogum, vaid n.-õ. lahtine süsteem, kuhu võib kogu aeg lisanduda ja lisandubki uusi tuletisi. Uusi tuletisi ei moodustata võrdselt kõigi sufiksiga, vaid teatud sufiks on eelistatavamad, annavad rohkem tuletisi kui teised. Liite produktiivsuse määrab selle liite abil loodud tuletiste hulk. Mida rohkem tuletisi, seda produktiivsem sufiks. See on produktiivsus arvuline näitaja. Eesti keeles on produktiivsemad liited noomeniliidetest -mine, -ja, -us, verbiliidetest -ta, sest nende liidetega on olemas kõige rohkem tuletisi.

Aktiivsus on liite võime anda uusi tuletisi. Kui mingi liite abil teatud ajal moodustatakse juurde uusi sõnu, saame rääkida selle liite suuremast või väiksemast aktiivsusest.

sest nimetatud perioodil. Näiteks praegu on eesti keeles aktiivne -ur vahendisufiksina, samuti line-liide omadussõnade tuletamisel.

Liidete produktiivsus ja aktiivsus sõltuvad mitmetest asjaoludest. Keelesisestest teguritest mõjutab liite produktiivsust eelkõige kuulmine paljudesse tuletusstruktuuridesse. Produktiivsem on liide, mis võib liituda erinevatest sõnaliikidest juurtele, tunnustele, teistele sufiksitele. Ka liide, millel on rohkem variante, on produktiivsem. Samuti on produktiivsem niisugune liide, mis ei sea tüvele erilisi nõudeid. Samad asjaolud mõjutavad ka liidete aktiivsust. Näiteks -us võib liituda verbile või adjektiivile (langus, suurus), juurele või tuletatud tüvele (pikkus, inimlikkus), erinevatele grammatilistele tunnustele (telli/m/us, tege/v/us, sõide/tav/us, treeni/t/us). Seevastu aga näiteks n-sufiks liitub vaid ise-liitelistele onomatopoeetilistele ja deskriptiivverbidetele (kolin, mürin, sahin). Võrdlemisi kitsas rakenduspiirkond on põhjuseks, miks n-sufiksi produktiivsus jääb tugevasti alla samas tähenduses kasutatava us-liite produktiivsusele.

Liidete produktiivsust ja aktiivsust mõjutavad ka tähendusega seotud, nn. keelevälised tegurid, eelkõige vastavate tuletusstruktuuridega seotud mõisterühmade maht ja areng. Näiteks -mik tuletab nimisõnatüvedest vaid anatoomilisi piirkondi märkivaid termineid (otsmik, ninamik). Uusi mõisteid selles kategoorias juurde ei tule, tuletusaluste sõnade vähesus piirab liite produktiivsust. Samas toob tehnika areng aga pidevalt juurde uusi mõisteid näiteks tegevusvahendi tähenduses. Sellega seoses aktiveeruvad vahendisufiks -ur (kallur, lõikur), -i (arvuti, segisti), -ik (külvik, kleevik) jt.

Sõnatuletus on praegu eelistatumaid viise eri teadus- ja tehnikaalade oskussõnavara kujundamisel. Sõnade süsteemipärasel tuletamisel püütakse vältida liidete polüseemiat ja piiritleda sufiksile tähenduspiirkondi. Produktiivsed sufiks on tihti mitmetähenduslikud. Seetõttu kindlasse tähend-

dusrühma kuuluvate uute sõnade moodustamisel tuleks eelis-
tada väheproduktiivsete liidete aktiviseerimist.

3. SUBSTANTIIVITULETUS

Nimisõnu tuletavate sufiksitate arv on eesti keeles kõi-
ge suurem. Enamik neist tuletab nimisõnu teistesse sõnalii-
kidesse kuuluvaist tüvedest: verbidest (lugema → loeng,
kirjutama → kirjutis), adjektiividest (suur → suurus,
kange → kangelane), adverbidest (eel → eellane, taga
→ tagala), pronomenitest (muu → muulane, oma → oma-
nik). On aga ka selliseid substantiivisufikseid, mis tule-
tusaluse tüve sõnaliiki ei muuda, vaid ainult modifitseeri-
vad selle tähendust (poiss → poisu, poisikene), annavad
tuletusalusele tüvele mõne lisatähenduse (sport → sport-
lane, kala → kalur) või annavad talle ka hoopis uue tähen-
duse, võrreldes tuletuse aluseks oleva sõnaga (isa →
isand).

3.1. Tegevust, tegevuse tulemust või vahendit märkivad tuletised.

Sufiksids: -mine, -us, -is, -e, -u, -i, -ng, -nd, -n,
-k, -m, -a, -ts, -el.

Selle rühma sufiksids tuletavad substantiive verbidest,
nn. deverbaale. Et tuletuse aluseks on verb, siis on ver-
baalsus ka tuletises mõningal määral säilinud. Semantiliselt
väljendub verbaalsus eelkõige selles, et tuletises sisaldub
verbi tähendus, sufiks muudab vaid sõnaliiki ja lisab suu-
remal või vähemal määral semantilisi tunnuseid. Abstraktse
tähendusega tuletiste puhul on muutunud ainult sõnaliik, su-
fiks ei lisa tuletusalusele verbile mingeid semantilisi tun-
nuseid (kirjutamine, keeldumine, teke, ränne, jooks, arute-
lu, müük, areng jpt.). Mida konkreetsema tähendusega on
tuletis, seda rohkem on ta semantiliselt tuletusalusest ver-
bist kaugenenud, seda rohkem semantilisi tunnuseid on su-
fiksi lisamisega tuletusaluse verbi tähendusele liidetud

(vrd. katma - katus, panema - panus, kütma - kütis, ütlema - õeldis, liikuma - liige, laduma - lade. Sufiksitate liigitamine rühmadesse tähenduse järgi on üsna suvaline ja ebatapne, sest vaid üksikud liited on ühe kindla tähendusega. Enamasti võib ühe ja sama liitega tuletada üsna erinevatesse tähendusrühmadesse kuuluvaid sõnu. Seepärast on käesolevas peatükis käsitletud koos kõiki tegevusega nii või teisiti seostuvaid tuletisi, mis on moodustatud samade sufiksitate abil. Tavaliselt saab sufiksi tähenduse kohta midagi täpsemat ütelda ainult seoses konkreetse tuletisega (näiteks us-liitelistest sõnadest viimistlus tähistab tegevusprotsessi, kaklus tegevuse üksikjuhtu, luuletus tegevuse tulemust, kütus tegevuse vahendit, tüdimus tegevusest tulenevat seisundit, valitsus tegijate kollektiivi, kirjastus kohta või asutust jne.). On ka mitmetähenduslikke tuletisi, mille täpse tähenduse määrab alles kontekst (näiteks käik võib tähistada tegevuse üksikjuhtu, tegevusprotsessi või tegevuskohta, vrd. käik rektori juurde, sünnuste käik, maalune käik. Mõnikord võib sufiksi tähendus sõltuda tuletuse aluseks oleva tüve tähendusest. Näiteks ata-liitelistele verbidele (momentaanidele) liitunud -us väljendab alati tegevuse üksikjuhtu (karjatus, haugatus, rõkatus).

Ka oma süntaktilistelt omadustelt sarnanevad verbaalnoomenid küllaltki suurel määral verbidega. Deverbaalidel on enamasti säilinud tuletuse aluseks oleva verbi rektsioon, vrd. vastab oponentile → vastus oponentile, tullakse ekakursioonilt → ekakursioonilt tulek. Niisugust lause muutmist ehk transformeerimist nimisõnakonstruksiooniks nimetatakse nominalisatsiooniks. Verbi laiendid säilitavad nominaliseerimisel oma vormi ainult nende tuletiste puhul, mis on säilitanud lähteverbiga küllalt tiheda semantilise seose (vt. eelmine lk.), enamasti tegevusprotsessi või tegevuse üksikjuhtu väljendavate tuletiste puhul. Näiteks lausest Poiss tuleb tuppa on võimalikud nominalisatsioonid poisi tulemine tuppa ja poisi tulek tuppa, tuletisega tulemus aga näiteks pole enam võimalik ühendada lähtelause ver-

bi laiendeid. Mõnikord laiendid küll säilivad, kuid muudavad nominalisatsioonikonstruktsioonis oma vormi, näiteks märgitakse päevikusse → märkus päevikus, jookseb kiiresti → kiire jook. Tuleb muidugi meeles pidada, ei kuigi deverbaalnoomeni laiendid on säilitanud sama morfoloogilise vormi, mis neil on verbilaienditena, tuleb neid verbi substantiiviks kujunemise tõttu lauseanalüüsi seisukohalt käsitada mitte adverbialidena nagu verbi laiendeid, vaid atributiidena.

Morfoloogilisest aspektist võib tuletuse aluseks olla puhas juur või verbisufiksi abil mõnest teisest tüvest saadud liittüvi. Kui me liittüvele lisame veel substantiiviliite, saame liitsufiksiga sõna. Tuletuse aluseks võib olla ka selline juur, mida omaette sõnana keeles ei kasutata, näiteks tuletise mälu aluseks on juur mäl-, verb aga on tasufiksiga mäletama, samuti mõte, tuletuse aluseks juur mõt-, verb le-sufiksiga mõtlema.

Kõik liited ei sobi morfoloogiliselt kõikide tüvedega. Keeles on välja kujunenud kindlad sõnatuletusmallid vastavalt sellele, missugused liited millistel tingimustel ja missugustele tüvedele liituvad. Samal ajal kui mõnest verbist on võimalik moodustada suur hulk erinevaid tuletisi, näiteks olema → olemine, ollus, olek, olu, oleng, olend, oliia, olemus, olevik, olevus, olme jne., on ka verbe, millest saab ainult 1 - 2 tuletist. Mida vähem saab verbist erinevaid tuletisi, seda ülekoormatumad on nad tähenduslikult.

Järgnevalt vaatleme iga sufiksi puhul eraldi, millises tähenduses tuletisi nendega on võimalik moodustada ja missugused on nende sufiksitate morfoloogilised kasutamisevõimalused.

- m i n e ; - m i s e

mine-sufiks on eesti keeles absoluutse produktiivsusega, s. t. tema abil on võimalik moodustada substantiive

kõigist verbidest. -mine ei lisa tuletusalusele verbile mingeid semantilisi tunnuseid, vaid muudab ainult sõnalii-ki, seetõttu väljendavad mine-liitelised substantiivid tegevust kõige üldisemas mõttes, kui protsessi v õ i n ä h t u s t:

lagamine, hingamine, magamine, jooksmine, kirjutamine, seisamine, joomine, söömine, levimine, tulemine, loojamine, käimine, lõõtmine, olemine, pööramine, valimine, rändamine, püüdmine, laulmine, surumine, vaatamine jne.

Osa mine-tuletistest võib abstraktse tegevusprotsessi kõrval väljendada ka tegevuse üksiku juhtu, mis võib olla tingitud sellest, et verbitüve morfoloogiline ehitus ei võimalda moodustada tuletisi muude sufiksitega, või tuletuse aluseks oleva verbi momentaanses tähendusest:

ärkamine, pöördumine, kukkumine, tagandamine, lõõtmine, hõikamine, hukkamine, tärkamine, naksamine, vilksamine, kohtamine, viitamine, puhkamine, lõhkamine, torkamine, eksimine jne.

mine-tuletisi on eesti keeles kasutusel ka spetsiaalsete terminitena, sel juhul on nende tähendus kitsamalt piiritletud, näiteks õppeainete nimetused laulmine, joonistamine, joonestamine, võimlemine.

L i i t u m i n e. mine-sufiks liitub kõikide verbide ma-infinitiivi tüvele. Sellest lähtudes on mine-tuletisi varasemates eesti keele grammatikates käsitletud ka verbi kään-
deliste vormidena infinitiivide ja partitsiipide kõrval. Hilisemates grammatikates (alates 1952. aastast) on loobutud mine-deverbaali käsitlemisest verbimuutena ja paigutatud ta substantiivide hulka. Siiski on mine-tuletistel nn. genuin-
sete substantiividega võrreldes mõningaid erinevusi. Tegevusprotsessi tähenduses kasutatakse mine-tuletisi ainult ainsuses, samuti ei saa mine-tuletise laiendina kunagi esi-
neda nimisõnale tavaliselt omane possessiivne genitiiv, mine-tuletise genitiivis täiend on kas subjektiline või ob-
jektiline: poiste õppimine ← poisid õpivad, poiste õpe-
tamine ← poisse õpetatakse, aga vrd. poiste vihikud ←
poistel on vihikud.

-us on üks produktiivsemaid ja aktiivsemaid substantiivisufikseid eesti keeles. Võrreldes muude sufiksitega on -us tähenduslikult väga üle koormatud, us-tuletised võivad esineda paljudes erinevates tähendustes. Sünonüümidena vastavatele mine-tuletistele võivad us-liitelisedki substantiivid väljendada tegevusprotsessi:

viimistlus, vaatlus, langus, õpetus, lõikus, valmistus. Eriti rohkesti kasutatakse us-tuletisi mine-deverbaali asemel tegevusprotsessi märkimiseks liitsõna esikomponendina: arutluskäik (=arutlemiskäik), eraldusmärk (=eraldamismärk), korrutustabel, eristusviis, kirjutuslaud, suvitusrajoon, pesitsuspaigad, kihutuskõne, liiklusdekaad, teenindusministeerium, ehitusmaterjal, korrastustööd, kasvatusasutus, jaotuskava, puhastusvahend, õmblusvabrik, külmetushaigus, pidurdusseade jne.

Enamik us-tuletisi märgib tegevuse üksikjuhtu:

muutus, kaklus, suplus, hääliitus, kavatsus, manitsus, kõnelus, vaatlus, tõmblus, ehmatlus, õppus, lõikus, algus, laitus, esitus, märkus, kahtlus, seiklus, hääldus, tõlgendus, julgestus, liigutus, taotlus, kümbelus, seisatus, karistus, laulatus, hädaldus, äratus, katkestus, aevastus, koputus, pingutus, haigutus, lähetus, kolksatus, kummardus, vestlus, jagelus, suudlus, kallistus, töötus, puudutus, avastus, võitlus, vaidlus, taplus, võistlus, pettus, kiitus, hirnatus, piiksatus, võpatus, kiljatus, huigatus, karjatus, kaotus, kiindumus, loobumus, kogemus, juhtumus jne.

us-liidet kasutatakse ka tegevuse tulemuse väljendamiseks. Et -us on tähendustega niigi üle koormatud, soovitas J.V. Veski omal ajal loobuda selle tähendusrühma puhul us-liite kasutamisest ja võtta selle asemel tegevuse tulemuse tähenduses kasutusele sama morfoloogilise rakenduspiirkonnaga is-liide, jättes us-tuletised vaid te-

gevusprotsessi märkimiseks. Ettepanek pörkas aga J. Aaviku tugevale vastuseisule ja praeguseini on kasutusel hulk us-tuletisi tegevuse tulemuse tähistajatena:

luuletus, kritseldus, joonistus, vigastus, uurimus, ni-kerdus, külmetus, joonistus, joonestus, kirjeldus, kirjutus, ehitus, asutus, avaldus, pajatus, hallitus, päävitus, arvamus, kogemus, sobimus jne.

ma-infinitiivi või tud-partitsiibi tunnusele liituv -us väljendab enamasti tegevusest tulenevat seisundit:

väsimus, tüdimus, heldimus, tardumus, nõrdimus, tülpimus, joobumus, roidumus, andumus, veendumus, kiindumus, hårdumus, kokkumus, tursumus, sõltumus; haritus, treenitus, killustatus, varustatus, aheldatus, halvatus, suletus, eraldatus, kiusatus, huvitatus, erutatus, tingitus jne.

us-tuletis võib väljendada ka tegevuse vahendit:

valgustus, toetus, kuulutus, kütus, nimetus, katus, volitus, takistus, täiendus, sisustus, sillutus, tõestus, kohustus, õigustus, kaunistus, varustus, määrus, ilustus jne.

Osa us-tuletisi väljendab veel tegijate kollektiivi:

valitsus, juhatus, toimetus, esindus jt.;

kohta, asutust või ettevõtet:

kauplus, kirjastus, ehitus, kaevandus, asundus, peatus, avaus jt.;

kollektiivseid sündmusi:

matus, kihlus, laulatus jt.

Liitumine. -us liitub üldreeglina konsonanttüvele. Astmevahelduslike sõnade puhul on tuletusalune tüvi tugevas astmes: nõidus, õppus, sundus, langus, pettus. Mõnede konsonanttüveliste verbide tüvi on us-liite ees erandlikult nõrgaastmeline: kütus, matus. Paaril juhul liitub -us erandlikult ka vokaaltüvele: hoius, avaus. Astmevahelduseta juu-

rele -us ei liitu (erandiks on panus). Esmaväلتeliste kahe-
silbilise tüvega vervide puhul lisandub tüve ja liite va-
hele d: hari/d/us, segadus, vajadus, kogudus, omadus.

-us võib liituda ka verbi käändeliste vormide tunnustele.

ma + us → mus: tule/m/us, olemus, pihtimus, tellimus, nä-
gemus, katsumus, eksimus, esinemus, kohanemus, haiges-
tumus, kohkumus, veendumus, toitumus, nõrdimus jt.

v + us → vus: kulu/v/us, tegevus, olevus, sõltuvus, so-
bivus, haaravus, sündivus, kaaluvus, määravus, lugevus,
sõltuvus jt.

tav + us → tavus: loe/tav/us, sõidetavus, nähtavus, kuul-
davus, usutavus, küsitavus, saadavus, vaieldavus, la-
hendatavus jt.

tud + us → tus: hari/t/us, nähtus, treenitus, päritus,
loodus, haaratus, kuuldus, määratus, tingitus, eralda-
tus jt.

Liitsufikseid moodustab -us järgmiselt.

le + us → lus: kak/l/us, kõhklus, seiklus, õmblus, sup-
lus, taplus, vaidlus, võitlus, vestlus, vaatlus, tööt-
lus jt.

(s)ta + us → (s)tus: ehma/t/us, naeratus, ulatus, eitus,
jaatus, vallutus, lainetus, arvestus, sõnastus, lau-
sestus jt.

tse + us → tsus: kavet~~us~~us, haletsus, manitsus, häälit-
sus, igatsus, kahetsus, hoolitsus, valitsus, varitsus
jt.

lda + us → ldus: kirje/ld/us, avaldus, askeldus, kritsel-
dus, korraldus, sisaldus, hingeldus, arveldus, esil-
dus jt.

ne + da + us → ndus: loe/n/d/us, võimendus, arendus, ko-
hendus, paljundus, kujundus, pikendus, helendus, pee-
nendus, uuendus jt.

-i s : -i s e

-is on us-liite eesvokaalne vaste. Sufiksi ulatuslikum

tarvituseletulek on suhteliselt hiline, teda hakkas laiemalt propageerima ja kasutama tegevuse saaduse tähistamiseks J.V. Veski. is-tuletiste põhitähenduseks ongi tegevuse konkreetne saadus:

keedis, jäätis, leiutis, kivistis, seadeldis, vooderdis, moodustis, tõmmis, küpsis, ehitis, tuletis, aretis, kritseldis, jahvatis, jagatis, korrutis, eraldis, kirjutis, hautis, tarretis, sigitis, rajatis, kujutis jne.

Osa is-tuletisi väljendab tegevuse vahendit:

näidis, vajutis, väetis, vooderdis, peibutis, kõidis, tagatis, põletis, täidis, ergutis, nühis, pühis jt.

Mõned is-tuletised väljendavad isikut tegevapejoratiivse tähendusvarjundi-ga:

petis, jätis, laaberdis, peletis, hirmutis, eputis jt.

Liitumine. Sufiks liitub konsonanttüvele, astmevahelduslike verbitüvede puhul nõrgale astmele. Astmevahelduseta juurele -is üldreeglina ei liitu (erandiks on sõna venis), selle rühma verbiide puhul on tuletusaluseks tud-kesksõna ja sufiks liitub tunnusele.

tud + is → tis: taga/t/is, lamatis, valatis, surutis, rajatis, ihutis, segatis, jagatis, kuhjatis, aetis, suletis, seotis jt.

Kõige sagedamini liitubki is-sufiks t-le või d-le. Ka liit-sufikseid moodustab -is ainult verbisufiksiga -ta või selle variantidega.

ta + is → tis: ela/t/is, esitis, kirjutis, jäätis, moonutis, punetis, leiutis, esitis, vajutis, peletis jt.

sta + is → stis: kivi/st/is, mälestis, koostis, moodustis, sadestis, õonestis, higistis jt.

lda + is → ldis: sisa/lđ/is, avaldis, seadeldis, eraldis, kriipseldis, esildis jt.

rda + is → rdis: laabe/rđ/is, lõhverdis, käperdis, kooberdis, nikerdis, lõkerdis, soperdis, kohmerdis jt.

Eesti keeles kasutatakse kahesugust e-liidet. Üks pü-sib tuletise kõigis vormides muutumatusena (nagu sõnas hüpe: hüppe), teine e-liide esineb omastavas ja sellest moodus-tatud käänetes kujul -me (nagu sõnas liige:liikme). Esimese rühma e-tuletised väljendavad suures osas t e g e v u s -
p r o t s e s s i :

teke, tõrje, toime, luure, käive, surve, lepe, toide, hõõre, sõõve, põime, paine, pääste, õpe, kanne, kutse, sõue, raie, keste, koste, pääse, haue, ränne, rünne jt.

Eriti sageli kasutatakse e-tuletisi nende lühiduse tõttu te-gevusprotsessi tähenduses neil juhtudel, kui selles tähen-duses verbaalsubstantiiv esineb liitsõna täiendosisena, näi-teks

kuuldetoru (=kuulamistoru), kinkeakt (=kinkimisakt), maksevahendid, rüüsteretk, õpperaamat, piirdeaed, pääs-tekomando, hiilgeaeg, mõõteriistad jne.

Suur osa e-tuletisi märgib t e g e v u s e ü k s i k -
j u h t u :

torge, palve, võte, rünne, nõõge, kärbe, tõuge, hõige, ohe, oie, muie, vihje, teade, karje, hüpe, purse, võn-ge, tuige, põrge, lõige, vise, tõste, põõre, tõmme, tõu-ge, haare, nihe, kilge, nuukse, hüüe, mõire jne.

Osa e-tuletisi on ajalise piiratuse suhtes neutraalsed, neid saab kasutada nii tegevuse üksikjuhu kui tegevusprotsessi märkimiseks. Vrd.

Ahju tõmme on pärast remonti tublisti paranenud.

Järsu tõmbega vabastas ta oma käe.

Hädavaevu jõudsid nad kombitsate haardeulatusest välja.

Ta võttis vastase tugevasse haardesse.

T e g e v u s e t u l e m u s t väljendavad järgmised e-tuletised:

lause, tõlge, toode, lõige, kõide, vanne, teade, võree, paise, krooge, tarre, hüüve, kaabe, turse, rapped, näp-ped jne.

e-tuletisi kasutatakse ka tegevuse vahendi märkimiseks:

küte, kate, hinne, süüde, määre, täide, kutse, väie jt.

L i i t u m i n e. e-liitega saab moodustada substantiive vaid astmevahelduslikest verbidest. Sufiks liitub üldreeglinas nõrgaastmelisele konsonanttüvele. Pika vokaali või diftongi järel võib e liituda ka vokaaltüvele: muie, nõue, hüüe, raie. Erandlikult on astmevahelduseta juurele liitunud e-sufiks sõnas aje. Ühel juhul on e-sufiks liitunud ka ma-infinitiivi tunnusele: sõnas või/m/e.

-e : -m e

Teine rühm e-tuletisi esineb omastavas ja sellest moodustatud käänetes sufiksiga -me. See rühm on tuletiste arvult väiksem. e:me-tuletised on konkreetsema tähendusega.

Enamik neist väljendab tegevuse vahendit:

kanne : kandma, kaitse : kaitsme, pääse : pääsme, kõide : kõitme, side : sideme, juhe : juhtme, kuule : kuulme jne.

Mõned e-me-tuletised väljendavad ka tulemust:

tõuse : tõusme, märke : märkme, tärge : tärkme,

osa neist tegevuse tulemust jäägina:

kraasmed, lõikmed, kise (:kiskmed), kaabe (:kaapmed).

Tegevusobjekti märgivad

säile : säilme, sade : sademe, haue : haudme, pritse : pritsme, teade : teatme.

L i i t u m i n e. Ka e-me-liitega saab moodustada substantiive vaid astmevahelduslikest verbidest, välja arvatud üks erand, kus e-me liitub astmevahelduseta juurele: ase. Tuletuse aluseks on nõrgaastmeline konsonanttüvi, ka sel juhul, kui tuletusaluse verbi kõik vormid on tugevas astmes: teatama → teade. Laadivaheldusliku lühikeste vokaa-

lide vahelise g, b, d-ga sõnades liitub sufiks tugevale astmele: side, sade, pide. Pika vokaali või diftongi järel võib sufiks liituda ka vokaaltüvele: suue : suudme, haue : haudme.

Ka selle rühma tuletistest esineb osa eeskätt liitsõna koostisosana: kuulmekäik, teatmeteos. Mõned tuletised esinevad ainult mitmuses: pühkmed, riismed, lõikmed, ratsmed.

-u : -u

u-sufiks on nii semantiliste kui morfoloogiliste kasutusvõimaluste poolest sarnane e-liitega. Enamik u-tuletisi märgib tegevusprotsessi:

kulg, kasv, tõus, peks, sõim, vedu, kiit, möll, peit, pelg, laul, nutt, käsitelu, arutelu, eritelu, esitelu, seis, kadu, jooks, kius, rutt, sadu, põlg, pesu, aju, tants, mäss jne.

Suur hulk u-substantiive esineb tegevusprotsessi tähenduses liitsõnade esikomponendina: pesupäev (=pesemispäev), kasvu-aastad (=kasvamisaastad), ajujaht, voolukiirus, seisukoht, jooksuaeg, sõimusõnad, peksupink jne.

Tegevuse üksikjuhtu märgivad:

aim, sööt, pliks, hukk, lait, loit, lask, (vastu)hakk, pauk, juht, mõju, lõpp, lend, sõit, käsk, tänu, pääs, jooks, tõus, võit, hüüd, hoid, ränd, püüd, hõisk, nuuks, võtt, murd, tapp, hõik, tegu, heit, jätt, keeld jne.

Enamik u-substantiive on ajalise piiratuse suhtes neutraalsed, tähistades nii ajaliselt piiratud kui piiramata tegevust, s. t. nii tegevusprotsessi kui tegevuse üksikjuhtu, vrd. Jälgi tema kiiret jooksu, aga 400 meetri jooks jt. Üksikuid u-tuletisi kasutatakse tegevuse märkimise kõrval ka konkreetsemas tähenduses.

Tegevusobjekti märkimiseks võib kasutada laul, laen, leid, mäng, tants, ost, maks; tegevuse tulemust märgivad segu, sääst, liit; tegevuse vahendit tähistavad toit, mälu, taip, mõõt.

L i i t u m i n e. u-tuletiste hulgas võib eristada kolm morfoloogiliselt erinevat tuletiste rühma.

1. Kahesilbilise tüvega esmaväلتelistest verbidest moodustatud u-tuletised, mille puhul sufiks tuleb esile kõigis vormides. Tuletisi annavad nii astmevahelduseta esmaväلتelised verbid (jagu, segu, tänu, elu, aju, mälu, tulu, pesu, olu, mõju, kulu) kui ka laadivahelduslikud esmaväلتelised verbid tüvekonsonandiga -d või -g (lugu, vedu, kadu, nägu, tegu).

2. Kolmandaväلتelistest astmevahelduslikest verbidest saadud tuletised, mis nominatiivis on ühesilbilised (ajaleolise lõpukao tõttu), sufiks tuleb esile alles sõna käänamisel: seis, gen. seisu (vrd. a-tüveline verb: seisan), käsk, looks, leid, lõpp, maks, sulg, murd, mäng, rutt, sõit jne.

3. u-substantiive on võimalik moodustada ka pikematest le-liitelistest verbidest, kus -le liitub konsonandile. Substantiiviliite ees rakendub verbiliite variant -el: -le + u → -elu: õnnitelu, käsitelu, mõtiskelu, arutelu, esitelu, eritelu, kaalutelu, loetelu, keskustelu, kujutelu, ahvatelu, küsitelu jne.

u-substantiive võib tuletada mitmesuguse tüvevokaaliga verbidest. Enamasti on tuletuse aluseks e- (kulg, lõpp, nägu, pesu, pääs, sulg, tegu) või a-tüvelised verbid (leid, sõit, rutt, seis, vedu, sadu), harvem i-tüvelised (käsk, mäng, tants). Verbi tüvevokaal asendub sufiksi vokaaliga. Mõned u-liitelised substantiivid on moodustatud ka u-liitelistest verbidest, sel juhul langeb verbi tüvevokaal sufiksiga kokku: mäht, kaal, usk, juht, mõju, kulu.

-i : -i

-i on u-sufiksi eesvokaalne vaste. i-tuletisi on tänapäeva eesti keeles tunduvalt vähem kui u-tuletisi. Osa i-liitelisi substantiive märgib tegevusprotsessid:

sund, kõnd, külv, künd, lüps, rööv jt.

Lühiduse tõttu esinevad i-tuletised nagu e- ja u-substantiividki tegevusprotsessi tähenduses sageli liitsõna täiendosisena: sunnimeetod (=sundimise meetod), sünnikuupäev (=sündimise kuupäev), lüpsiagregaat, külvimasin, künniader jne.

Tegevuse üksikjuhtu märgivad:

nähv, reis, nõök, lüps, rööv, jaht, sünd jt.

Enamik tuletisi on ajalise piiratuse suhtes neutraalsed, tähistades nii tegevusprotsessi kui tegevuse üksikjuhtu; vrd. jahihooaeg, aga kahepäevane jaht, lüpsimasin, aga lõunane lüps jne.

Konkreetsemas tähenduses kasutatakse i-tuletisi harva. Tegevusobjektina esinevad and ja kink, tegevuse tulemust märgib maal.

Liitumine. i-tuletisi moodustatakse vaid astmevahelduslikest kolmandavältelise tüvega verbidest. Tuletusaluseks on kas a-tüvelised verbid, mille puhul sufiks asendab tüvevokaali (and, künd, külv, lüps) või i-tüvelised verbid, mille puhul substantiivisufiks langeb kokku verbi tüvevokaaliga (rööv, kink, sund, jaht, reis).

Eraldi tuleb rääkida tänapäeva eesti keeles, eriti terminoloogias väga aktiivsest vahendisufiksist -i. See ei ole seotud eespool käsitletud i-sufiksiga, vaid on kasutusele võetud tunduvalt hiljem tuletamaks tegevuse vahendit märkivaid termineid ta-liitelistest või ta-liite variantidega (-ata, -da, -lda, -nda jne.) verbidest.

-ta + -i → -ti: uinuti, summuti, alaldi, osuti, lüliti, võimendi, käiviti, kõristi, pinguti, kustuti, kuivati, lahusti, puhasti, põleti, jahuti, purusti, lõuguti, arvesti, ärriti, libisti, pihusti, koputi, immuti, auruti, soojendi, uimasti, tolmuti, erguti jt.

-n g : -n g u

Enamik tuletisi märgib tegevuse üksikjuhtu:

õping, toiming, sõõming, jooming, murrang, treening, puhang, valang, vohang, hõivang, hoovang, veereng, haarang, avang, kutsung, solvang, otsing, keerang, lamang, lahang, uuring, soosing, aisting jne.

Tegevusprotsessi määrgivad areng, õitseng, häving, tegevuse tulemust toodang, hinnang, looming.

Liitumine. Sufiks liitub nii astmevahelduseta kui astmevahelduslikele kahesilbilistele verbitüvedele. Astmevahelduslikud verbitüved on liite ees nõrgas astmes (õping, treening, solvang, toodang, hinnang, loeng). ng-sufiks liitub harilikult türevokaalile. Erandlikult on türevokaal muutunud sufiksi ees sõnades valing (vrd. valama), astang (vrd. astuma), tehing (vrd. tegeme), loojang (vrd. loojuma).

Astmevahelduseta ühesilbiliste pika vokaaliga verbitüvede puhul liitub ng mine-sufiksile, moodustades liitsufiksi:

mine + ng → mi/ng: sõõmi/ng, jooming, lõõming, looming.

ng võib liituda ka ne-liitelistele verbidele, sel juhul substantiivisufiks asendab verbisufiksi:

ne + ng → ng: are/ng, alang, ühing.

-k : -k u, -k i -g u, -g i

k tuletab tähenduslikult väga erinevaid substantiive. Sufiks ei ole eriti produktiivne ega ka aktiivne.

Tegevusprotsessi määrgivad:

käik, levik, müük, valik, hoiak, püük, minek, tulek jt.

Tegevuse üksikjuhtu määrgivad:

seisak, põõrak, loojak, käik, lõök, astak, hüpak, rabak, rapsak, rännak, rünnak, laksak, panek, uinak, pahvak, nähvak jt.

Osa k-tuletistest on ajalise piiratuse suhtes neutraalsed, tähistades nii tegevusprotsessi kui tegevuse üksikjuhtu: vrd. sündmuste käik, aga käik rektori juurde.

Konkreetsemas tähenduses märgivad tegevusobjekti sõök, jook, tegevuse tulemust pal-
mik, saak, jääk.

L i i t u m i n e. -k liitub nii ühe- kui kaheasilbilistele astmevahelduseta verbidetele. Üldreeglina on k-tuletiste käändevokaaliks -u (tulek, gen. tuleku, minek, -u, käik, käigu jne.). Kui tuletusaluseks on pika vokaaliga ühesilbiline verbitüvi, siis käänduvad tuletised i-liselt (jook, gen. joogi, lõök, lõõgi jt.). Astmevahelduslike verbitüvede puhul liitub -k nõrga astme tüvele. Enamasti on tuletusaluseks a-tüvelised verbid (seisak, pöörak, nähvak, käänak jne.). Üksikute muuvokaaliliste verbitüvede puhul asendub tüvevokaal sufiksi ees a-ga (loojak, uinak, kõnnak).

-n d : -n d i

Enamik nd-tuletisi on konkreetse tähendusega. Nad väljendavad tegevuse tulemust: omand, arend, loend, kaevand, visand, suland, lühend, tikand, pakend, väljund; tegevuse vahendit: töend, juhend, täiend, tihend; tegevusobjekti: lisand, pär-
rand.

L i i t u m i n e. Sufiks liitub astmevahelduslike verbidete nõrga astme tüve vokaalile. Enamikule nd-liitelistele substantiividele vastavad nda-liitelised verbid (loendama - loend, laiendama - laiend, õiendama - õiend, pärandama - pärand, arendama - arend, töendama - töend jne.). On raske otsustada, kumb on tuletuse seisukohalt primaarne, kumb sekundaarne vorm, s. t. kas substantiiv on tuletatud verbist või verb substantiivist. Ilmselt on tegemist ühe ja sama sufiksiga, mis liitub juurele ja võib tuletada nii verbe kui substantiive. Nendel juhtudel, kus nda-liitelist verbi ei ole, ei liitu substantiivisufiks -nd verbi juurele, vaid moodustab liitsufiksi mõne teise deverbaliiliitega:

e + nd → end: märg/e/nd, lõigend, varjend, liigend, päkend, tõugend;

u + nd → und: käs/u/nd, sulund.

-m : -m i, -m a

Uhesilbilise tüvega astmevahelduseta verbidest tuletatud m-liitelised substantiivid märgivad tegevusprotsessi. Need on väga vanad tuletised ja esinevad tänapäeval veel vaid liitsõna koostises või fraseoloogilistes väljendites, näit. söömaeg, joomakoht, läheb lõmaks, käima peal, saama peal väljas.

Uuemad m-tuletised on konkreetsema tähendusega, nad väljendavad tegevuse tulemust: kulum, kõdum, sulam, sõnum; tegevusobjekti: andam, kandam, kadum; tegevusvahendit: arstim, ravim, ajam.

Liitumine. m-sufiks liitub astmevahelduseta või astmevaheldusliku verbi juurele. Uhesilbilistest astmevahelduseta verbitüvedest moodustatud m-substantiivid käänduvad a-tüveliselt, kahesilbilise tüvega verbidest moodustatud i-tüveliselt (ravim, -i, juhtum, -i, kandam, -i, lugem, -i jt.).

m-sufiks on tänapäeva eesti keeles uuesti aktiveerunud. Enamik uudistuletisi on erialaterminid (lugem, kudum, hõljam, veerem, ilmum jt.).

-n : -n a

n-liitelised substantiivid väljendavad loodushääli:

valin, kahin, kohin, kilin-kolin, mühin, mürin, krabin, pragin, podin, sahin, kärin, virin, halin, vurin, vidin, klöbin jne.

Liitumine. Sufiks liitub kõigile ise-liitelistele onomatopoeetilistele ja deskriptiivverbidetele, moodustades verbiliitetege liitsufiksi: ise + n → in: krab/i/n.

-a i -a

a-tuletised vastavad a-liitelistele onomatopoeetilistele ja deskriptiivverbidetele:

müha, koha, müra, hala, lora, jama, loba, kära, kõla jt.

-t s : -t s a

ts-liitelised substantiivid väljendavad tegevuse v a h e n d i t . Liide ei ole eriti produktiivne, kuid on viimastel aastatel mõnevõrra aktiveerunud tehnikaterminite moodustamiseks:

hüpits, tõmmits, kaabits, klopits, märgits, näpits, kombits.

L i i t u m i n e . Sufiks liitub astmevahelduslike kahe-silbilise tüvega verbide nõrgale astmele. Enamasti liitub -ts i-tüvelistele verbidetele (kaabits, klopits, märgits jt.), üksikute a-tüveliste lähteverbide tüvevokaal on asendunud i-ga (hüpits, tõmmits).

-e l : -l a , -l i

Ka el-liitelised deverbaliid väljendavad tegevuse v a h e n d i t . Sellegi sufiksi tarvitamine on elavnend alles viimastel aastatel seoses vahendit märkivate tehnika-terminite loomisega:

hõõrel, viskel, jootel, hoidel, mõõtel, märkel, pöörel.

L i i t u m i n e . Sufiks liitub astmevahelduslike verbide tugeva astme tüvele. Verbi tüvevokaal on asendunud sufiksi vokaaliga.

Tegevuse vahendit märkivaid ur- ja ik-tuletisi käsitletakse järgmises peatükis seoses vastavate sufiksitiga.

3.2. Tegijat, isikut märkivad tuletised.

Sufiksids: -ja, -nu, -tu, -lane, -line, -ne, -nna, -tar,
-ik, -nik, -ur, -kas.

Osa isikuliiteid kasutatakse oma põhitähenduse kõrval ka muudesse tähendusrühmadesse kuuluvate substantiivide tuletamiseks. Selliseidki tuletisi on käsitletud vastava sufiksi kasutamise võimaluste tutvustamisel käesolevas peatükis.

Isikut ja tegijat märkivaid substantiive tuletavate sufiksitate hulgas võib eristada liiteid, mis tuletavad substantiive 1) ainult verbitüvest, 2) ainult noomenitüvest, 3) nii verbi- kui noomenitüvest.

Deverbaalseid tegijat ja isikut väljendavaid noomeneid tuletatakse eesti keeles -ja, -nu ning tu-sufiksi abil.

-j a : -j a

Universaalne tegija väljendamine võimalus igasuguse tegevuse puhul, mis üldse tegijat võimaldab, on sufiksi -ja abil.

ja-tuletised väljendavad enamikul juhtudel tegevuse sooritajat kõige üldisemas tähenduses:

abistaja, hooldaja, istuja, alistaja, lendaja, kaevaja, hüppaja, takistaja, täiendaja, ütteleja, jaotaja, lõpetaja, lubaja, segaja, mängija, kuulaja, vaataja, põgeneja, tegija, magaja, ajaja, kandja, löikaja, hüüaja, nägija, hulkuja jne.

Mõnedel juhtudel võib ja-tuletis tegevuse üldise sooritaja kõrval tähistada ka elukutset või tegevust:

ehitaja, õmbleja, õpetaja, ettekandja, varustaja, lavastaja, luuletaja, tõstja, toimetaja, leiutaja, kirjutaja, teenija, kütja, laulja, maadleja jne.

Üksikuid ja-substantiive võib kasutada ka tegevuse vahendi, eseme, tööriista, instrumendi tähenduses:

hävitava, ristleja, pommitaja, kuulipilduja, krivikee-

raja, nõelshoidja, koorelahutaja, lennukikandja, sega-
ja, tolmuimeja, vahustaja jt.,
ent see ei välista nende kasutamist põhitähenduses - elusa
tegitjana.

L i i t u m i n e . -ja on väga produktiivne deverbaalisu-
fiks, tema abil võib moodustada substantiive kõigist verbi-
dest, mis tähenduslikult tegijat võimaldavad. Sufiks liitub
ma-infinitiivi tüvele, seega võib liituda nii vokaal- kui
konsonanttüvele, vastavalt sellele, millisele tüvele liitub
ma-infinitiivi tunnus. Mingeid piiranguid lähtetüvele -ja
ei esita, vaid võib liituda igasuguse tüvega verbidele, sa-
muti moodustada liitsufikseid kõigi verbiliidetega. Vokaal-
tüvele liitub -ja näiteks tuletistes õmbleja, magaja, sõõ-
ja, looja, õpetaja jne. Esmavärtlaliste e-tüveliste verbide
pühul, mille mineviku tunnus on -i, asendub tüve -e sufiksi
ees i-ga: oliija, tuliija, pesiija, paniija, tegiija, nägiija, su-
riija. Erandiks on mineja. Konsonanttüvele liitub -ja näi-
teks tuletistes kandja, laulja, ostja, saatja, laskja, and-
ja.

-n u : -n u

Teine produktiivne tegijat märkiv sufiks eesti keeles
on -nu. nu-tuletised väljendavad i s i k u t m i n e -
v i k u s s o o r i t a t u d t e g e v u s e s u b -
j e k t i n a:

abistanu, toimetanu, lõpetanu, uppunu, surnu, ärganu,
leiutanu, kirjutanu, mänginu, laulnu, kritseldanu, kom-
berdanu, rännanu, eksinu, tulnu, saatnu jne.

L i i t u m i n e . nu-tuletised on substantiveerunud nud-
partitsiibid, seega võib neid morfoloogiliselt moodustada
kõigist verbidest, mis seda tähenduslikult võimaldavad. Su-
fiks liitub samale tüvele, millele nud-partitsiibi tunnus-
ki, seega võib liituda nii vokaaltüvele (teeninu, kukkunu,
rääkinu) kui konsonanttüvele (tulnu, võidelnu, kõnelnu), nii

tugevaastmelisele tüvele (õppinu, pälvinu, lugenu) kui nõr-
gaastmelisele tüvele (oodanu, väidelnu, hakanu). Samuti võib
-nu moodustada liitsufikseid kõigi verbiliidetega.

-t u : -t u

tu-liitelised substantiivid tähistavad enamikus
i s i k u t k u i m i n e v i k u s s o o r i t a -
t u d t e g e v u s e o b j e k t i :

petetu, kiidetu, armastatu, tapetu, karistatu, pääste-
tu, oodatu, võidetu, valitu, volitatu, äratatu, helli-
tatu, toidetu jne.

Osa tu-liitelistest substantiividest väljendab ka elutut
t e g e v u s o b j e k t i , sedagi minevikus toimunud te-
gevuse järgi:

alustatu, toodetu, kirjutatu, loetu, tõlgitu, sisenda-
tu, kuuldu, väidetu, räägitu, õpitu jne.

L i i t u m i n e . tu-tuletised on substantiveerunud tud-
partitsiibid. Neid saab moodustada kõigist transitivsetest
verbidest. Sufiks liitub umbisikulise tegumõe tüvele, samu-
ti nagu tud-partitsiibi tunnuski. Sufiksil on kaks varianti:
-tu: õpitu, räägitu, oodatu, kirjutatu, kaitstu, lastu jne.
-du: söödu, kuuldu, kõneldu, vaadeldu jne.

Sufiksi variante kasutatakse vastavalt lähteverbi tud-par-
titsiibi tunnusele, s. t. sõltuvalt verbi häälikulisest
struktuurist. -tu võib moodustada liitsufikseid kõigi ver-
bisufiksitiga.

Ülejäänud sufiksitiga tuletatakse tegijat või isikut
tähistavaid sõnu ka teistest sõnaliikidest peale verbi.

-l a n e : -l a s e

-lane on üks aktiivsemaid substantiivisufikseid, seda
eriti pärisnimedest üldnimede tuletamisel. Nii koha- kui
isikunimedest võib vajaduse korral alati moodustada lane-

liitelise isikut tähistava tuletise. Peale nimetatud tähenduspiirkonna on lane-liidet aktiivselt kasutatud loodusteaduste süstemaatikasse kuuluvate terminite loomisel.

Kõige suurem rühm lane-tuletisi märgib isikut päritolu järgi. Selliseid tuletisi moodustatakse eelkõige kohanimedest:

ukrainlane, eestlane, mordvalane, lätlane, vadjalane, egiptlane, sakslane, araablane, ameeriklane, eurooplane, itaallane, brasiillane, portugallane; moskvalane, leningradlane, riialane, vilniuslane, tallinlane, tartlane, paidelane, hiidlane, kihnlane, viljandlane, helsinglane, londonlane jt.

Vähem on selles tähendusrühmas tuletisi Üldnimedest:

linlane, saarlane, mägilane, randlane, välismaalane, võõramaalane, metslane jt.

Teine arvukam rühm lane-tuletisi märgib mingi rühmitise liiget. Selliseid tuletisi moodustatakse isikunimedest:

leninlane, mitšurinlane, suvorovlane, nahhimovlane, kutuzovlane, muhame(e)dlane, luterlane, jakobsonlane, tolstoilane jne.

Küllalt palju selle tähendusrühma tuletisi on moodustatud ka mingi organisatsiooni või asutuse nimest:

kalevlane, dünamolane, vanemuislane, spartaklane, pravdalane, sakalalane, ametiühinglane, TRÜ-lane, ALMAVÜ-lane jne.

Üldnimetuletised on selles tähenduses:

parteilane, vabariiklane, vabamüürlane, õukondlane, era-kondlane, vandeseltslane, armeelane, näiteringlane, laevastiklane, sanitaarsalklane, enamlane jt.

Isikut ameti või tegevusala järgi märgivad:

sportlane, sõdalane, ajaloolane, isetegevuslane, keha-kultuurlane, (raske-, kerge-) jõustiklane, raudteelane, kosilane, teadlane, tegelane, õpilane, õpetlane, korilane, raskekaallane jt.

Osa lane-tuletisi märgib isikut mingi muu tunnuse,omaduse, suhte järgi: vägilane, liitlane, sugulane, kangelane, karsklane, muulane, eellane, kaaslane, eesrindlane, isamaalane, süüdlane, võlglane, järglane, hiiglane, käsilane, üksiklane, tagurlane, lõõklane, hõimlane, vaenlane, haritlane, vilistlane jt.

lane-liidet on kasutatud ka loomanimetuste tuletamiseks, põhiliselt tähistavad lane-tuletised putukaid ja muid väiksemaid olendeid:

kumalane, kimalane, vaablane, herilane, mesilane, pilsilane, kihulane, varblane, unilane jt.

Liitumine. lane-sufiksi liitumisreeglid on üks keerulisemaid tuletusmorfoloogia probleeme eesti kirjakeeles. Noomenite puhul liitub -lane harilikult nominatiivile, seega võib lähtevorm olla nii vokaaltüveline (vägilane, kangelane, sugulane, armeelane, mägilane) kui konsonanttüveline (saarlane, vandeseltslane, lõõklane, laevastiklane, õukondlane). Erandliku tuletusstruktuuriga on genitiivi tüvest saadud sõjaväelane ja aialoolane ning lühenenud tüvega karsklane.

Ka isikute ja organisatsioonide nimed säilitavad liite ees nominatiivse kuju: leninlane, jakobsonlane, tolstoilane, dünamolane, kalevlane, pravdalane. ne-liitelise lähtesõna puhul liitub -lane s-tüvele:

ne + lane → slane: vanemu/s/lane.

Kohanimedest tuletatakse lane-liitelisi üldnimesid järgmiste reeglite järgi.

1. Kahesilbiliste esmavärteliste kohanimede lõppvokaal säilib liite ees: muhulane, irulane, hämelane, võrulane, prahalane, venelane. Sama reegli järgi moodustatakse -lane-tuletisi ka vere-, pere-, palu-, salu- jts. lõpulistest Eesti kohanimedest:

kaareperelane, kallaverelane, käreverelane, randverelane, tõraverebane, tähtverelane, rakverelane, lohusalulane, sõmerpalulane, haapsalulane jne.

4. ia-lõpuliste kohanimedel puhul -lane ees ia-sufiks enamikul juhtudel kaob:

abessiinlane, albaanlane, itaallane, belglane, araablane, süurlane, armeenlane, austraallane, brasillane, bulgaarlane, hispaanlane, moldaavlane, pärslane jne. -ia on säilinud tuletistes aasialane, aarialane, bosnialane. Sufiksita on moodustatud turkmeen, kirgiis, baškiir.

5. -lane ei liitu harilikult ühesilbilistele tüvedele, mis juba ise märgivad isikut:

maur, bask, buur, hunn, sküüt, britt, gall, tšehh jt. Samuti ei liitu -lane rahvuse liiget märkivaile mitmesilbilistele sõnadele, mille rõhulises lõppsilbis on pikk konsonant:

normann, tadžikk, usbekk, etrusk, burjaat, jakuut, slovakki jt.

Isikut märgivad ka mongol ja hindu ega vaja seetõttu enam lane-liidet. Häälikulistel põhjustel on erandlikult moodustatud austerlane.

lane-tuletisi on ka mõnedest verbitüvedest. Kahesilbilise tüve korral liitub -lane vokaalile (kosilane, tegelane, korilane, õpilane), ühesilbilise kolmandavärtelise tüve korral, samuti pikemates sõnades konsonandile (teadlane, õpetlane). Sõnas haritlane on sufix liitunud tud-kesksõna tunnusele: tud + lane → t/lane.

Muutumata sõnade puhul liitub -lane samuti konsonanttüvedele: eellane, kaaslane, süüdlane, järglane, tagurlane.

Võõrkohanimed ja isikunimed säilitavad liite ees oma algupärase kuju, neid ei kirjutata häälduspäraselt:

newyorklane, hemingwaylane, chicagolane, wittenerglane, schleswig-holsteinlane jne.

Kui koha- või isikunime lõpus on mittehäälduvaid tähti, siis kasutatakse apostroofi:

shakespeare'lane, cambridge'lane, versailles'lane, camus'lane jne.

Suurtähelisele lühendile liidetakse sufix sidekriipsuga:

TPI-lane, UTU-lane, ALMAVU-lane jne.

-l i n e : -l i s e

line-liite abil tuletatakse eesti keeles nii substantiive kui adjektiive. Eriti produktiivne on -line adjektiivisufiksina, substantiivtuletisi on tunduvalt vähem.

Enamik line-tuletisi märgib isikut mingi ajutise tegevuse järgi:

laadaline, noodaline, külaline, pulmaline, heinaline, teeline, kiigeline, reheline, jaanituleline, seeneline, matuseline, jahiline, õitsiline, seltsiline, kõrtsiline, teoline, peoline, talguline, marjuline, kirikuline, veskiline jne.

Isikut püsivama ühiskondliku seisundi vms. järgi märgivad:

tööline, palgaline, suviline, päeviline, abiline, üriiline, kostiline, majuline, (pea)osaline, kalmuline jt.

Mõned tuletised märgivad isikut iseloomuliku tunnuse järgi:

hädaline, põrguline, metsaline, hingeline.

-line ei ole substantiivisufiksina tänapäeva eesti keeles aktiivne, uusi tuletisi selle liitega enam juurde ei moodustata. Küll aga on -line väga aktiivne adjektiivisufiks.

Liitumine. -line liitub valdavalt substantiivitüvele. Sufiks liitub türevokaalile, astmevahelduslikud tüved on liite ees nõrgas astmes (laadaline, teoline, peoline, üriiline). Sufiks võib liituda ka mitmuse tunnusele: maj/u/line, päev/i/line, marj/u/line. Teistele sufiksitele -line ei liitu.

Mõned tuletised on ka adverbitüvest: manuline, (kala)-vastaline. lane- ja line-liite tähenduspiirkonnad kattuvad osaliselt. Murretes tuntakse ühe sufiksi esinemist teise asemel (abiline ~ abilane). Kirjakeeles hoitakse nende liidete tähendused lahus. Eriti terminoloogias on nende sufiksitate kasutamine kindlate piiridega määratud. Nii -lane kui -line abil tuletatakse loodusteaduste süstemaatikasse kuuluvaid termineid.

Eri teadusaladel kasutatakse aga neid liiteid erinevalt. Nii tähistatakse zoologia terminoloogias line-tuletistega seltsi (närilised, liblikalised, londilised, kabjalised, kalanised, söralised, vähilised jt.), lane-tuletistega sugukonda (koerlased, kaslased, konlased, kärsaklased jt.), botaanika terminoloogias aga tähistatakse line-tuletistega sugukonda (kõrrelised, liblikõielised, nelgilised, nõgese-
lised, kaktuselised jne.), lane-tuletisi botaanika terminoloogias ei kasutata.

-n e : -s e

-ne on eamuti eelkõige adjektiiviliide, mille abil on tuletatud vaid üksikuid substantiive. Tänapäeval kasutavad ne-substantiivid kuuluvad kahte rühma. Esiteks on kirjakeeles säilinud mõned väga vanad ne-d e m i n u t i i v i d : inimene, naine, sulane. Nende tuletiste tüvi omaette sõnana kirjakeeles ei eksisteeri. Tänapäeval ei ole sufiksi deminutiivne tähendus tajutav.

Teise rühma moodustavad substantiveerunud ne-adjektiivid, mis märgivad i s i k u t e l u k u t s e v õ i s e i s u n d i j ä r g i : karjane, kodakondne, ligime-
ne, vastane; liitsõna järelkomponendina -alane, -aedne (kaebealane), kaitsealane, Üleaedne).

Selle sufiksiga on ka mõned vanad l o o m a n i m e t u s e d : rebane, hobune, tihane.

L i i t u m i n e : ne-sufiks liitub kahesilbilisele vo-
kaaltüvele (sulane, karjane, vastane) või ühesilbilisele konsonanttüvele (Üleaedne, kodakondne).

-n n a : -n n a

-nna on naissugu märkiv liide. Sufiksi võttis mõõdunud sajan dil esimesena kasutusele Fr. R. Kreutzwald kõrgemast

soost naisisiku märkimiseks. Häälikuliselt see liide õigu-
poolest ei sobi eesti keelde, nna-tuletised on üks väheseid
eesti oma sõnade rühmi, milles pearõhk on järgsilbil. nna-
tuletiste esialgne tähendus oli k õ r g e m a s t
s o o s t n a i s i s i k . Ka praegu on selles tähendu-
ses:

krahvinna, vürstinna, tsaarinna, kuninganna, hertso-
ginna, bojsarinna, keisrinna.

Tänapäeval on aga sufiksile lisandunud ka teisi tähendusi.

Hulk nna-tuletisi märgib n a i s i s i k u t e l u -
k u t s e , t e g e v u s a l a j ä r g i :

müüjanna, lauljanna, õmblejanna, tantsijanna, valitse-
janna, näitlejanna, õpetajanna, kasvatajanna jne.

R a h v u s l i k k u k u u l u v u s t märgivad:

inglanna, sakslanna, prantslanna, ukrainlanna, eestlan-
na, venelanna, itaallanna jne.

N a i s i s i k u t p ä r i t o l u j ä r g i märgivad:

tartlanna, tallinlanna, moskvalanna, ameeriklanna, vä-
lismaalanna, kiievlanna jt.

Tuletised võivad märkida ka n a i s i s i k u t m i n -
g i s u h t e v õ i t u n n u s e alusel:

naabrinna, sõbranna, pärijanna, kangelanna, kaaslanna.

L i i t u m i n e . -nna liitub substantiivide ainsuse ge-
nitiivile (sõbranna, tsaarinna, kuninganna). Liitsufikseid
moodustab -nna ja- ja lane-liitega:

ja + nna → ja/nna: müü/ja/nna, laul/ja/nna, õmble/ja/nna.

lane + nna → la/nna: saka/la/nna, tart/la/nna, ing/la/nna.

-t a r : -t a r i

-tar on samuti naissugu tähistav liide. Ta on keelde
tulnud hiljem kui -nna. Sufiks on laenatud soome keelest,
kus see omakorda on lühenenud sõnast tütar (sm. tytär).
Käesoleva sajandi algul propageeris sufiksit eriti J. Aavik.
Leides, et nna-liide on liiga pikk ja lohisev, soovitas ta
selle asemel hakata eesti keeles naisisiku märkimiseks ka-

sutama tar-liidet. Tänapäeva eesti keeles on paralleelselt kasutusel mõlemad liited.

tar-tuletised märgivad samuti nagu nna-liitelised substantiividki n a i s i s i k u t r a h v u s l i k u k u u l u v u s e järgi: poolatar, juuditar, hiinatar jt. N a i s i s i k u t e l u k u t s e v ö i t e g e v u s a l a järgi märgivad lauljatar, näitlejatar, kolhoositar, tantsijatar, müüjatar jt.

N a i s i s i k u t m i n g i s u h t e v ö i t u n n u s e järgi märgivad naabritar, sõbratar, orjatar, kau- nitar, poisitar.

K ö r g e m a s t s o o s t n a i s i s i k u t m ä r g i v a d kuningatar, vürstitar, krahvitar, tsaaritar.

Selles tähendusrühmas on välja kujunenud tähenduslik vahe nna- ja tar-liite tarvitamises: -nna märgib kõrgemast soost isiku abikaasat, -tar aga tema tüdart. Teistes tähendusrühmades tähenduslikku vahet nna- ja tar-tuletiste vahel ei ole.

L i i t u m i n e . - t a r liitub samuti nagu -nna substantiivide ainsuse genitiivile (naabritar, orjatar, vürstitar). Sufiks liitub juurele või ja-liitele, moodustades viimasega liitsufiksi: ja + tar → ja/tar: laul/ja/tar, näitleja- tar.

Üks tuletis on moodustatud ka adjektiivist: kaunitar. lane-liitele -tar üldreeglina ei liitu ja niisugusest ko- hanimest, millest kasutatakse lane-tuletist, tar-liitelist substantiivi harilikult ei moodustata. Erandlikult on kasu- tusel hiinatar, pariisitar ja ehk veel mõned tar-tuletised reeglipäraste pariislanna, hiinlanna jts. kõrval.

-i k : -i k u

-ik on eesti keeles vana liide. Vanas kirjakeeles oli vaid sel liitel naissoo märkimise funktsioon. Enne nna- ja tar-liite kasutuselevõttu tunti selliseid tuletisi nagu rootsik 'rootslanna', saksik 'sakslanna' jt. Tänapäeva ees-

ti keeles kuulub ik-tuletisi paljudesse tähendusrühmedesse (vt. ka lk. 44). Osa neist särgib isik t ningi tunnuse või suhte alusel:

asemik, habemik, käsik, isik, teisik, veidrik, sandik, lemmik, imik, põgenik, jooksik, soosik, kaksik, neerik (viimane on ainus sõna tänapäeva eesti keeles, kas veel on säilinud sufiksi vana tähendus naisisiku märkijana). Isikut ühiskondliku seisundi järgi märgivad aadlik, vabadik, kehvik, keskmik, kümnik jt. Pejoratiivse varjundiga on aõõdik, joodik, veidrik, võhik jt.

Hulk ik-tuletisi märgib ka mitmesuguseid esemeid: rätik, osmik, tõrvik, kaustik, lüpsik, vihik, tuulik, häälik, ümbrik, õpik, aurik, päevik, lehvik, põlvik, kuivik, kõrvik, rõõvik jt.

Liide ei kuulu produktiivsemate hulka, kuid on 1960. aastatel muutunud isikuliitena uuesti aktiivseks. On mitmeid uudistuletisi nagu naiivik 'lihtsameelne, lapsik inimene', nohik, oivik 'eesrindlik õpilane või tööline', nõmik 'nõme isik', pedagoogikaterminina on võetud kasutusele nainik '1-3-aastane laps', koolieelik 'eelkooliealine laps', mürsik 'murdeealine laps', kõurik 'raskestikasvatatav laps', nõrmik 'kuulmishäiretega laps'.

Liitumine. -ik liitub substantiivitüvele (habe-mik, aadlik), adjektiivitüvele (noorik, kehvik, veidrik), pronomeniitüvele (isik), numeraalidele (kaksik, teisik, kümnik). Käändsõnadel on tuletusaluseks genitiivi tüvi, kas sufiksi vokaal asendab tüvevokaali. Astmevahelduslike sõnade puhul liitub -ik nõrgaastmelisele tüvele.

Tuletisi on ka verbitüvest. Sufiks liitub ühesilbilisele nõrgaastmelisele tüvele: jooksik, saadik, soosik. Erandlikult on moodustatud imik ja põgenik.

-n i k : -n i k u

-nik ei ole eesti oma sufiks, vaid on tulnud eesti keelde vene keelest laensõnade vahendusel.

Rnamik tuletisi märgib isikut ameti või tegevusala järgi:

aednik, kirjanik, mesinik, kunstnik, metsnik, kohtunik, lihunik, poodnik, piltnik, laevnik jt.

Isikut ühiskondliku seisundi järgi märgivad

kodanik, rentnik, ametnik, mõisnik, suurnik, talunik, asunik jt.

Isikut mingi muu suhte või tunnuse järgi märgivad osanik, võlgnik, üürnik, omanik, volinik, elanik jt.

Hulk nik-liitelisi sõnu on eesti keelde toonud Kreutzwald: laevnik, kunstnik, möödanik 'minevik' kontnik 'surm' jt. Osa neist ei ole tänapäeval enam kasutusel, mõned vahepeal unarusse jäänud sõnad on aga hiljem uuesti tarvitamist leidnud, nagu näiteks möödanik. Kreutzwaldi tuletatud on ka keemiliste elementide nimetused hapnik, vesinik ja süsinik.

Sufiks ei ole eriti produktiivne. Ka tema aktiivsusaeg piirdub põhiliselt möödunud sajandiga. Uuemast ajast on üksnes mõned nik-tuletised: päevnik 'sõj. korrapidaja abiline', suurnik 'suurte varade omanik', lasteaednik.

Liitumine. -nik liitub põhiliselt substantiivile. Mõned tuletised on ka adjektiivitüvest (suurnik), pronominitüvest (omanik) ja verbitüvest (elanik, asunik). Kahesilbiliste esmavärteliste sõnade puhul liitub -nik vokaalile (kodanik, elanik, omanik, volinik), pikavärteliste sõnade puhul harilikult ühesilbilisele konsonanttüvele (võlgnik, üürnik, kunstnik, aednik). Mõnedes sõnades on -nik erandlikult liitunud pikavärtelisele vokaaltüvele (kirjanik, ratsanik, kohtunik). Ühel juhul on -nik liidetud kolmesilbilis-

se sõna konsonanttüvele: ametnik. Sufiks võib liituda ka mitmuse tunnusele: lih/u/nik.

-u r : -u r i, -r u

-ur on päritolult väga vana sufiks. Selle sufiksi tuletiste hulgas on nii uuemaid oma sõnu kui ka väga vanu laensõnu. Neid on võimalik eristada selle järgi, et vanades ja laenulistes sõnades esineb enamasti sisekadu: kangur, gen. kangru. See tuletisrühm on tänapäeva keeles väheproductiivne, sisekaota rühm aga küllaltki produktiivne. Eriti aktiivne on -ur tänapäeval deverbaalisufiksina, uuemaid tuletisi on näiteks kallur 'isekallutaja', kuukulgur jt.

Enamasti märgivad ur-tuletised isikute elukutse või tegevuse järgi. Selle tähendusrühma tuletiste hulgas on nii deverbaale kui denominaale:

sõdur, juuksur, kujur, tööstur, langevarjur, jalgrattur, jalgpallur, võlur, kalur, pankur; laskur, leidur, rändur, kaevur, õppur, valvur, lendur, kuulipildur, suuskur, tööpõlgur jt.

Varem oli -ur kasutusel ainult isikuliitena. Sajandi algupoolelt pärinevad esimesed ur-tuletised tegevuse vahendi tähenduses: vedur, sidur, pidur, mõjur. Uuesti aktiveerus -ur 1960. aastatel vahendisufiksina. Sufiks liidetakse verbitüvedele tuletamaks mitmesuguseid eset või instrumenti märgivaid tehnikatermineid. Tegevuse vahendit tähistamiseks kasutatakse näiteks ur-tuletisi

nihkur, sulgur, märkur, kandur, lõikur, tõstur, kalur, kulgur, andur, kandur, liugur, laotur jt.

Vähem osa ur-liitelisi substantiive tähistab isikute mingi tunnuse või omaduse järgi. Sellistel tuletistel on enamasti pejoratiivne varjund:

julmur, ihnur, kahjur, laiskur; nuuskur, lonkur, pettur, pelgur, reetur, vingur jt.

ur-sufiksi abil on tuletatud ka loodusteaduslikke oskussõ-

ma, küllalt palju on ar-liitelisi putukanime-
tusi:

sõdur, ujar, naksur, mähkur, sõhilgur jt.

Leemenimetuseks lisandub tuhkur.

Liitumine. ur-tuletisi moodustatakse nii verbi-
dest kui noomenitest. Aktiivne on ur põhiliselt deverbaa-
lisufiksina. Sufiks liitub kahesilbilisele tüvele, tüvevo-
kaal asendub sufiksi vokaaliga (tege/ma → teg/ur, sõ-
da → sõd/ur). Astmevahelduslik tüvi on liite ees tuge-
vas astmes. Liitsufikseid ur ei moodusta, vaid liitub ai-
nult juurele.

-k a s : - k a

-kas on produktiivne adjektiivisufiks. Substantiive on
selle liite abil tuletatud vähem. Hulgaliselt on kas-liite-
lisi loomanimetusi:

mullikas, vasikas, putukas, kajakas, prussakas, viidi-
kas, mardikas, liblikas, põrnikas, kutsikas, lutikas,
elukas, sitikas jt.

Ka taimenimetusi on selle liitega:
kadakas, pedakas, tubakas, ohakas, jalakas, kaalikas,
oblikas, tulikas, sinikas, mustikas, vaarikas, maasi-
kas, mesikas, leisikas, vetikas, jõhvikas jt.

-kas on kasutatav ka ieikuliitena. Selles valdkonnas tähis-
tavad kas-tuletised isikut päritolu jär-
gi:

pärnakas, narvakas, poolakas jt.

Kui kas-tuletis märgib isikut mingi tunnuse
järgi, siis on sel tuletisel enamasti pejoratiivne varjund:
kühurakas, kaltsakas, jõmpsikas, väntsakas, moonakas,
elukas, lombakas, mihakas, kaabakas, untsantsakas, ti-
mukas, mõrtsukas jt.

Neutraalse tähendusega on tulnukas ja manukas.

Osa kas-tuletisi tähistab ka eset:

karikae, allikas, sarikas, kurikas, purikas, juurikas,
rusikas, lusikas jt.

kas-liide on eriti aktiivne kõnekeeles. Argoosõnade hulgas on kas-tuletisi silmahakkavalt palju:

telekas 'televiisor', pastakas 'pastapliiats', jutukas 'juturaamat', sopakas 'kunstiväärtuseta juturaamat', liinikas 'liiniauto', marsruuttakso', kilekas 'kilejopp', tunnikas 'tunnikontroll, ootamatu kontrolltöö', vildikas 'viltpliiats', piimakas 'piimasupp', ühikas 'ühiselamu' jne.

L i i t u m i n e . -kas liitub põhiliselt substantiividele. Väga palju on selliseid tuletisi, kus tüvisõna eraldi ei kasutata. Mõned tuletised on ka verbitüvedest (asukas, lombakas). -kas liitub kaheasilbilisele vokaaltüvele. Astmevahelduslik tüvi on liite ees nõrgas astmes (moonakas, kaltsakas).

-a r d : -a r d i

-ard on pejoratiivse tähendusega sufiks. ard-tuletised märgivad i s i k u t h a l v u s t a v a t u n n u s e järgi:

ebard, lombard, koobard, kõõbard, logard, lakard, jõhkard, kohmard, lohmard, juhmart, lupard, kãpard, la-tard, lõhvard jt.

L i i t u m i n e . -ard liitub kaheasilbilisele vokaaltüvele, kusjuures liite vokaal asendab tüvevokaali. Astmevahelduslik tüvi on ard-sufiksi ees nõrgas astmes.

-s k : -s k i

Ka -sk tuletab niisuguseid substantiive, mis tähistavad i s i k u t h a l v u s t a v a t u n n u s e järgi: logask, volask, kolask, lorask, logusk, veenusk, harjusk jt.

L i i t u m i n e . Sufiks liitub harilikult esmavãltelisele kaheasilbilisele vokaaltüvele. Erandlikult on esimese silbi vokaal pikenenud sõnas veenusk. Tuletusaluseks on ena-

masti verbitüved. Uks tuletis on moodustatud ebareeglipäraselt, liites sufiksi mitmuse tunnusele: harj/u/sk.

3.3. Kohta või rühma märkivad tuletised

Sufiksids: -la, -ik, -mik, -ndik, -stik, -stu, -kond, -mu.

Selle rühma liited tuletavad substantiive enamasti teistest substantiividest, üksikud sufiksids liituvad ka muudele sõnaliikidele. Enamiku selle rühma sufiksids abil võib tuletada niihästi kohta kui ka rühma märkivaid substantiive, harvad ei ole sellisedki tuletised, mis tähistavad ühtaegu nii kohta kui rühma.

-l a : -l a

Eelkõige on -la vana ja produktiivne liide k o h a - n i m e d e s :

Aardla, Antsla, Hanila, Joala, Jägala, Kabala, Kahala, Karjala, Karula, Kirbla, Kohila, Kohtla, Lihula, Kärda, Mustla, Rapla, Sadala, Soodla, Tamula, Taebla, Viigala, Väimela jne.

Olemasolevate eeskujul on moodustatud la-sufiksids abil ka kirjanduslikke kohanimesisid: Kilpla, Tõlpla, Põhjala, Mudila jt.

Möödunud sajandi lõpul lisandus neile ka i s i k u n i - m e s i d, eelkõige kirjanduslike pseudonüümidena: Koidula eeskujul tekkisid Õnnela, Tundela, Elula jt. Üldnimedes on aga -la põhiliselt käesoleva sajandi sufiks.

Enamik la-tuletisids märgib konkreetset k o h t a , e h i t i s t, r u u m i :

kanala, sigala, söökla, vangla, asula, ravila, hoidla, ujula, haigla, suvila, nõuandla, võimla, lindla, tibuula, tuvila jt.

Mõned tuletised väljendavad ka m a a - a l a : rohtla, ki- viktaiula, või abstrakteamat, konkretiseerimata p i i r - k o n d a : levila, mõjula, tagala, leidla, manala, toonela jt.

la-liide aktiveerub uuesti 1960. aastatel. Sellest ajast pärinevad uudistuletised juuksla ja juukselõikla 'juuksuritöökoda', pardla 'habemeajamistöökoda' magala 'suur magamisruum või magamisruumide kompleks, näiteks internaatkoolis', pesula 'pesumaja, pesukoda, pesuköök', pumpla 'pumbamaja, pumbajaam', pääsla 'kätitise või asutuse läbilaskeruum', parkla 'parkimisplats', remontla 'remonditöökoda', tankla 'tankimisjaam või -koht' suubla 'suubumis-koht', pirukla 'pirukabaar', raamatujaotla 'biblikollektor'. On veel muidki vähem levinud uudissõnaettepanekuid.

L i i t u m i n e . Enamasti liitub -la substantiivi tüvele: suvila, kanala, vanjala, lindla. Tuletisi on ka verbi-dest, need märgivad kohta selle järgi, mida seal tehakse: ravila, hoidla, ujula, nõuandla, asula, võimla, magala, pääs-la, parkla, tankla, suubla, raamatujaotla. Eriti just viimastel aastatel on märgata -la aktiivsuse suurenemist ka verbitüvedele liitumisel. Üksikuid tuletisi on veel omadus-sõnadest (haigla) ja muutumatutest sõnadest (tagala).

Tuletusaluseks on esmaväلتeliste sõnade puhul üldreeg-lina kahesilbiline vokaaltüvi: manala, ravila, suvila, ta-gala, pesula, sigala, pikaväلتeliste sõnade puhul liitub -la ühesilbilisele konsonanttüvele: haigla, rohtla, söökla, juuksla, parkla, nõuandla. Sellest reeglist on mõned eran-did. Vanematest tuletistest on keelde ebareeglipärastena plüsimajäänud kahesilbilise teiseväلتelise vokaaltüvega tu-letised Põhjala, Karjala, Koidula. Erandlik on ka tuletis kirikla, mille struktuuriga sarnaneb ebareeglipärase tule-tusmalliga uudissõnaettepanek pirukla.

Enamasti liitub -la juurele. Kui tuletusalune tüvi on sufiksiga, asendab -la lähtesõna sufiksi: võim/le/ma → võim/la.

Liitsufiksi moodustab -la k-ga: k + la → kla: söö/k/la, müü/k/la.

-ik on tähenduslikult koormatumaid sufikseid eesti keeles (vt. ka lk. 36). Tuntuimad ik-tuletised märgivad puude kogu, metsa ja ühtlasi ala, kus need puud kasvavad:

haavik, männik, leplik, kuusik, tammik, kaasik, sarapik jt.

Osa ik-tuletisi märgib maa-ala, kohta mõne iseloomuliku tunnuse või omaduse järgi:

madalik, sügavik, rannik, tühik, liivik, kõlvik, kaevik, alevik, tihnik jt.

Vähesel määral on ik-tuletisi kasutusel ka konkreetsema kohta, ehitise, ruumi märkimiseks:

aganik, pimik, esik, kohvik, peidik jt.

Aega märgivad igavik, olevik, minevik, tulevik, kaduvik. ik-liite abil saab tuletada ka ainult kogu või rühma väljendavaid kollektiivõisteid:

kolmik, nelik, viisik, kuulik, seitsmik, tuumik, vähemik, paremik, enamik, õisik jt.

Erandliku tähendusega on selles rühmas kaksik ja paarik, mis tähistavad ainult üht kahest paari moodustavast olen-dist või esemest.

Mõnede muudegi tuletiste puhul on kogumõisteline tähendus taandunud ja ik-tuletised väljendavad eset, mille sisuliseks tunnuseks on ühtlasi kogu:

ahelik, laulik, salmik, märkmik, astmik 'skaala', teatmik, toimik, ladvik jt.

Litumine. -ik liitub substantiividele (leplik, kohvik), adjektiividele (madalik, paremik, pimik), numeraalidele (kolmik, nelik), verbidele (olevik, peidik).

Sufiks liitub genitiivi tüvele, kusjuures läntesõna tüvevokaal asendub sufiksi vokaaliga. Seetõttu on enamikus astmevahelduslikes sõnades lähtetüvi nõrgas astmes (männik, liivik), välja arvatud VII käändkonna sõnade puhul, kus sufiks liitub tugevale astmele (teatmik, märkmik, seitsmik).

padi-tüüpi sõnades on j i ees kadunud: j + i → i (ne-lik, tühik). Erandlikult liitub sufiks nimetavakujulisele tüvele laadivaheldusliku s-ga sõnades: kaksik, viisik, õisik. (NB! Muude ik-tuletiste analoogial on need sõnad siiski II vältes.) Ebahariliku häälikulise struktuuriga on kuuik 'kuuest inimesest või esemest koosnev rühm', kus -ik liitub vokaaltüvele. viisik analoogial moodustatud kuusik tarvitamisele on ilmselt takistuseks homonüümia ik-tuletisega kuusk-sõnast.

Enamikus sõnades liitub -ik juurele. Liitsufiksi moodustab ta vaid me-liitega: me + ik → mik: teat/m/ik, süda/m/ik, seits/m/ik.

Aega märkivate verbituletiste puhul liitub -ik v-paritsiibi tunnusele: v + ik → vik (ole/v/ik, kadu/v/ik). Sufiks võib liituda ka komparatiivi tunnusele:

hea - parem → pare/m/ik
 palju - enam → ena/m/ik
 vähe - vähem → vähe/m/ik

Erandlikult on moodustatud sarapik, mille puhul tüvisõna (sarapuu) on liite ees lühenenud.

-m i k : -m i k u

mik-tuletised moodustavad võrdlemisi väikesearvulise tuletiste rühma. Käesoleva sajandi algupoolel, kui eesti-keelset terminoloogiat hakati süsteempäraselt kujundama, moodustati mik-liite abil hulgaliselt oskussõnu, millest enamik on tänapäeval taandunud muude samatähenduslike sufiksiga tuletiste ees. Väga selgepiirilise tuletisrühma moodustavad k e h a p i i r k o n d a tähistavad mik-tuletised anatoomia-alaste oskussõnadena: rindmik, kaelmik, hābemik, kiirmik, ninamik, otsmik, pindmik, põhimik jt.

K o h t a mingi iseloomuliku tunnuse järgi märgivad ristmik, hargmik, raiesmik, katmik, tühimik, vahemik (viimane väljendab ühtlasi ka aega).

K o g u mingi iseloomuliku tunnuse järgi märgivad valimik, lugemik, kogumik, sasimik, vestmik, koondmik.

mik-tuletised on esemelisema tähendusega kui ik-tuletised, tähistades enamasti midagi konkreetsemat, combatavat.

L i i t u m i n e . -mik liitub substantiivi (rindmik, vahemik) või verbi (lugemik, valimik, katmik, koondmik) tüvele. Esmaväلتeliste tüvede puhul liitub -mik kahesilbilisole vokaaltüvele (sasimik, kogumik), kolmandaväلتeliste tüvede puhul ühesilbilisele konsonanttüvele (rindmik, hargmik). -mik liitub ainult juurele, liitsufikseid ei moodusta.

-n d i k : -n d i k u

Ka -ndik on võrdlemisi väheproduktiivne kohasufiks. Tänapäeval on -ndik oma aktiivsuse minetanud ja uusi tuletisi selle sufiksiga enam ei moodustata. Enamik ndik-tuletisi märgib looduslikku p i i r k o n d a mõne iseloomuliku tunnuse või omaduse järgi:

lagendik, kõrgendik, tasandik, paljandik, istandik, võrendik, seljandik, tarandik, järsandik, põlendik jt.

Teise suure tuletisrühma moodustavad m u r d o s a väljendavad ndik-tuletised:

kahendik, kolmandik, neljandik, viiendik, kümnendik, kolmeteistkümnendik, sajandik, tuhandik, miljondik jne.

L i i t u m i n e . -ndik liitub põhiliselt omadussõnadele (paljandik, kõrgendik) ja arvsõnadele (neljandik, sajandik). Üksikuid tuletisi on ka nimisõnadest (võrendik, tarandik, seljandik). Verbitüvest on moodustatud põlendik ja istandik). Sufiks liitub genitiivi tüvele. Omadussõnade välde on liite ees nõrgenenud (kõrgendik, paljandik), arvsõnade puhul võib sufiks liituda ka III-väلتelisele tüvele (seitsmendik, kümnendik).

Erandlikult on moodustatud tuletised kolmandik, tuhandik, miljondik. Sõnas kolmandik on muutunud tüvevokaal,

tuhat ja miljon on liite ees lühenenud. Tüvevokaal on muutunud ka tuletistes järsandik ja istandik 'istutatud noor mets või maa-ala, kus kasvab mõni istutatud kultuur'. Teistele sufiksitele -ndik ei liitu. Kui lähtetüvi on sufiksiga, siis -ndik asendab tuletusaluse sõna sufiksi, liitudes juurele (lage - lage/da - lage/ndik: tasa/ne - tasa/ndik).

-s t i k : -s t i k u

-stik on liittähendusega sufiks, mille abil võib tuletada nii kohta kui rühma tähistavaid substantiive. Tänapäeval ei ole -stik kohasufiksina enam aktiivne, uusi tuletisi selles tähenduspiirkonnas stik-liitega ei moodustata. K o h t a v ö i a l a mõne iseloomuliku välistunnuse järgi märgivad:

liustik, võsastik, roostik, maastik, kõrgustik, rägas-
tik jt.

Tunduvalt produktiivsem on -stik kollektiivsust väljendava sufiksina. See on avatud tuletisrühm, kuhu uusi sõnu pidevalt juurde tuleb. -stik moodustab põhiliselt a s j a -
r ü h m i märkivaid tuletisi:

tähestik, sõnastik, mäestik, põõsastik, laevastik, saarestik, taimestik, puiestik, luustik, määrustik, sünd-
mustik, kõngastik, ainestik, juhtmestik, kombestik, and-
mestik, killustik, lehestik, juurestik, ideestik, probleemistik, hoonestik, okastik, faktistik, ilutulestik
jne.

taimestiku analoogial kasutatakse ka tuletisi loomastik, lin-
nustik, kalastik ja rahvastik, mille lähtetüvi on erandli-
kult tunnusega 'elus'.

Mõnede stik-tuletiste tähendus on täpsustunud, nad ei tähista mitte lihtsalt tuletusaluse sõnaga märgitud asjade, nähtuste kogu, vaid neid kasutatakse konkreetsemalt piiritletud tähenduses: ajastik 'kindla ulatusega ajalõik geoloogias, ajastu alajaotus', helistik 'muusikas kindlal põhihelil baseeruv helilaad', õhustik 'vaimne atmosfäär' jt.

Individaalse tähendusega on ka stik-tuletised sõrestik, võrestik, olustik, suistik, (kerge-, raske-) jõustik.

Osa stik-tuletisi tähistab üheaegselt nii rühma kui ka kohta või ala, kus see rühm paikneb: koobastik, kadastik, mäestik, pöösastik, puiestik, saarestik jne.

L i i t u m i n e . -stik liitub ainult substantiividele. Läheteüvi on üldreeglina genitiivikujuline: nimestik, saa-restik, mäestik, laevastik, tähestik, taimestik (II välde!) jne. liige- ja mõte-tüüpi sõnadest on õiged stik-tuletised seega tugevaastmelised juhtmestik, andmestik, liikmestik, astmestik, teatmestik, kombestik, luitestik, lausestik (III välde!), ainestik (III välde!), hoonestik (III välde!), mõt-testik jne.

Erandlikult liitub -stik nimetavale käändele kahe- ja enamasilbilistes s-lõpulistest sõnades, kusjuures s + s → s tüve ja sufiksi liitumiskohas: määrustik, sündmustik, nähtustik, küsimustik, lihastik, harjutustik, pärimustik jne. Seega hammas-tüüpi sõnade tüvi on stik-liite ees nõrgas astmes:

hammastik, ratastik, pöösastik (II välde!), küngastik, sammastik, okastik, varrastik, koobastik jt.

Mitmuse tunnusele liitub -stik sõnas pu/i/e/stik. (NB! Selles sõnas on erandlikult kaks mitmuse tunnust.)

-s t u : -s t u

-stu on soome keele eeskujul eesti keelde toodud väheproduktiivne sufiks. Tänapäeva eesti keeles ei ole see sufiks ka enam aktiivne, uusi tuletisi sellega juurde ei moodustata. Tähenduslikult kattuvad stu-liitelised substantiivid stik-tuletistega ja uute sõnade moodustamisel on eelistatavam stik-liide. stu-liidet rakendatakse stik-liite kõrval vaid juhtudel, kus nende paralleelne kasutamine võimaldab moodustada erineva terminoloogilise sisu ja tähendusvarjundiga oskussõnu, näiteks meteoroloogiateterminid ilmastik 'ilmade seis lühema aja kestel' ja ilmastu 'kliima',

bibliograafiaterminid teatmestik 'teatmeosa raamatus, kommentaarid jms.' ja teatmestu 'teatmebibliograafilise töö vahendid raamatukogus', järvestik 'järvede kogu' ja järvistu 'üksteisega seotud järvede rühm'.

K o h t a märgivad stu-tuletised kalmistu, puistu, kihistu, rõvistu 'riidehoid, garderoob', k o g u märgivad nimistu, kehvistu, t e g e v u s p i i r k o n d a kaubastu, ajastu, ühistu.

L i i t u m i n e . -stu liitub harilikult substantiivide genitiivi tüvele (ajastu, kaubastu, teatmestu, kihistu), mõnedes sõnades ka i-mitmuse tunnusele (järv/i/stu, rõiv/i/stu, pu/i/stu). Teistele sufiksitele -stu harilikult ei liitu, vaid asendab lähtetüve sufiksi (ühi/ne → ühi/stu). Oskussõnadena on käibel siiski ka mõned me-liitelistest substantiividest moodustatud stu-tuletised (teat/me/stu, and/me/stu).

-k o n d : -k o n n a

-kond on üks produktiivsemaid kollektiivsust märkivaid sufikseid. Tänapäeva eesti keeles on see sufiks ka äärmiselt aktiivne, vastavalt vajadusele näidata kogu kui kollektiivset tervikut võib hõlpsasti tuletada vajaliku substantiivi. Viimasel ajal on märgata kond-liite ületarvitamist, tuletise tarbetut kasutamist sealgi, kus piisaks tuletusaluse sõna mitmusest (kodanikkond pro kodanikud, elanikkond pro elanikud, rahvas, noorukond pro noorukid, noorugu jne.).

Enamik kond-liitelisi substantiive on tähendusega 'elus', tähistades inimrühmi. Kõige produktiivsem tähendusrühm kond-tuletiste hulgas on tuletusaluse tüvega märgitud i s i k u t e r ü h m :

inimkond, meeskond, naiskond, juhtkond, kuulajaskond, lugejaskond, liikmeskond, õpilaskond, saatjaskond, tarvitajaskond, tööliskond, õpetajaskond jne.

Vähem osa kond-tuletisi on sellised, kus tuletusalune tüvi

ei osuta rühma moodustavale mõistele, vaid näitab rühma siduvat, selle moodustamise või püsimise aluseks olevat tunnust, näiteks samasse kohta koondunud isikute rühm (paatkond, laudkond, telkkond, majakond, hoovkond, pesakond, linkond, lipkond, salkkond), ühist tegevust harrastavate isikute rühm (võistkond, saatkond, seltskond, toimkond, yahtkond, kaaskond), suguluses või ühiste töeks pidamisega isikute rühm (perekond, sugukond, põlvkond, koolkond, sõpruskond, tutvuskond, erakond).

Osussõnadena kasutatakse ka mõningaid niisuguseid kond-tuletisi, mis märgivad elutute mõistete rühma: grammatikaterminid keelkond, muutkond, käändkond, pöördkond, geoloogiatetermin aegkond jt.

Maala märgivad mõned vanemad administratiivsed ja uuemad geograafilised terminid:

maakond, kihelkond, krahvkond, piiskopkond, ringkond, piirkond, metskond, lähikond, paikkond, keskkond, jõgikond, vesikond jt.

Tuntud on ka kond-liitelised meteoroloogiateterminid õhkkond ja rõhkkond.

Liitumine. Juursõnades liitub -kond üldreeglina substantiivide nimetavale käände, nii vokaalile (vesikond, perekond, jõgikond) kui konsonandile (paatkond, põlvkond, õhkkond).

ne-, line-, lane-liiteliste lähtesõnade puhul liitub -kond s-tüvele: -ne + -kond → -skond: nai/s/kond, töö/lis/kond, õpi/las/kond, tege/las/kond.

Erandiks on inimkond, kus -kond on asendanud lähtesõna sufiksi.

-ja + -kond → -ja/s/kond: saat/ja/s/kond, lugejaskond, kuulajaskond, tarvitajaskond.

Selle rühma eeskujul on erandlikult tuletatud ka liikmeskond ja jaoskond.

Kui tuletusaluseks on mõni muu sõnaliik peale substantiivi, siis liitub -kond esmavärteliste sõnade puhul kahe-

silbilisele vokaaltüvele, pikaväلتeliste sõnade puhul ühesilbilisele konsonanttüvele. Verbi lühenenud konsonanttüvi on tuletuse aluseks sõnades võistkond, saatkond, käändkond, muutkond, pöördkond, toimkond. Muutumatu sõna lühenenud tüvele on sufiks liitunud tuletistes kaaskond ja lähikond.

kond-liite puhul on tegemist algselt iseseisva sõnaga, mis aja jooksul on iseseisvuse minetanud ja liite funktsiooni täitma hakanud. Sarnasus liitsõnadega põhjustab tänaseni raskusi kond-sõnade ortograafias, kuna liitsõnade ja liitega sõnade õigekirjutusreeglid on eesti keeles erinevad. Liitega sõnad alluvad konsonantühendi õigekirjutuse reeglile, mille järgi konsonantühendis kirjutatakse iga täht ühekordselt. Seega on õiged vormid linkond, lipkond, loskond, palkond jne. Mõlemad konsonandid säilivad siis, kui liide algab sama konsonandiga, millega tüvi lõpeb: salkkond, keskkond, õhkkond jne.

Erinevalt teistest liidetest võib lauses rinnastavalt seotud kond-liitelistes sõnades korduva sufiksi asendada sidetriipsuga:

Ülikooli mees- ja naiskonnad olid võidukad.

Kooligrammatika reeglite järgi on selline kasutusviis keelatud, aga tegelik keeletarvitus kaldub siin kehtivast reeglist kõrvale.

-m u : -m u

-mu on lõunaeesti murdest kirjakeelde toodud sufiks. Selle liitega loodud substantiivid moodustavad kõige väiksema tuletiste rühma eesti keeles. Kirjakeeles tähistavad mu-tuletised p i i r a t u d k o h t a kitsamas mõttes: elamu, pühamu, varamu, valamu, eramu. Nende viie substantiiviga see tuletisrühm piirubki.

L i i t u m i n e . -mu liitub kirjakeeles esmaväلتelisele kahesilbilisele a-tüvelisele juurele. Tuletusaluseks võib

olla verb (elamu, yalamu), substantiiv (varamu), adjektiiv (pühamu), muutumatu sõna (eramu).

K i r j a n d u s t

- T. E r e l t, Keelenõuanne Tallinnas. Sõna ja tema kuju (1). - Keel ja Kirjandus, 1976, nr. 11, lk.667-670.
- R. K a s i k, Verbide ja verbaalsubstantiivide tuletusvahekorrad tänapäeva eesti keeles. - Keele modelleerimise probleeme 5, Tartu 1975, lk. 3-162.
- E. K i n d l a m, Põgus selgitus lane-sõnade tuletamiseks kohanimedest. - Meie igapäevane keel, Tallinn 1976, lk. 164-167.
- A. K a s k, Fr.R. Kreutzwaldi poolt tarvitusele võetud liide -na (-nna) eesti keeles. - TRÜ toimetised nr.38. Ajaloo-keeleteaduskonna töid, Tallinn 1955, lk. 30-42.
- I. K o n t, Isikut märkivad sufiksilised nimisõnad eesti keeles. Dissertatsioon filoloogiateaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks. Käsikiri TRÜ eesti keele kateedris, Tartu 1955.
- I. K o n t, Sufiks -nik eesti keeles. - Centum, Tallinn 1974, lk. 147-156.
- S. V a r e, Meie sajandi sufiks -la. - Keel ja Kirjandus, 1974, nr. 3, lk. 148-155.
- S. V a r e, stik-tuletiste tähendus- ja vormikülje kujunemine. - Keel ja Kirjandus, 1974, nr. 9, lk. 536-544.
- S. V a r e, Ühest väikesearvulisest kohatuletiste rühmast eesti kirjakeeles. - Centum, Tallinn 1974, lk.141-146.
- S. V a r e, Kahe tähendusrühma liidete arengust. - Keel ja Kirjandus, 1977, nr. 6, lk. 338-345.

S i s u k o r d

1. Sõna struktuurist	3
2. Sõnatuletus e. derivatsioon	6
3. Substantiivituletus	9
3.1. Tegevust, tegevuse tulemust või vahendit märke- kivad tuletised	9
3.2. Tegijat, isikut märke- kivad tuletised	26
3.3. Kohta. või rühma märke- kivad tuletised	42
Kirjandust	52

Рост К а с и к. УЧЕНИЕ О СЛОВООБРАЗОВАНИИ ЭСТОНСКОГО
ЯЗЫКА I. Субстантивное словообразование. Учебное посо-
бие для студентов отделения эстонской филологии и кур-
наистики. Тартуский государственный университет. ЭССР,
г. Тарту, ул. Дзержинского, 18. Vastutav toimetaja E. Uus-
põld. Paljundamisele antud 28.03.1979. Trukipaber 30x
42 1/4. Trükipoognaid 3,5. Tingtrükipoognaid 3,26. Ar-
vestuspoognaid 2,94. Trukiarv 1000. TRÜ trükikoda, ENSV?
Tartu, Pileoni t. 14. Tell. nr. 494. Hind 10 kop.

10 коп.

11
207